

NAKŞÎ-HÂLİDÎ MEŞÂYİHİNDEN ŞEYH ŞEMSÜDDİN RŪHÎ EFENDİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Murat ÖZAYDIN*

Öz

Nakşî-Hâlidî meşâyihinden olan, ömrünü Hakk aşığı, Allah dostu ve Resulullah aşkıyla yanıp tutuşmuş bir gönülle yaşayarak, bu duygularını eserlerine en güzel şekilde aktaran şeyh Şemsüddin Rûhî hazretleri, kendinden önceki Allah dostlarının çizgisinden hiçbir şekilde ayrılmamaya gayret göstermiş, kendi üstadlarının ve müridlerinin görüşlerine paralel bir şekilde bir yaşam tarzı sergileyerek; güzel ahlâkı, güçlü bir iman, yüksek bir hizmet anlayışı, salih bir amel, yılmaz bir irâde, keskin bir akıl, ferâset ve basîrete sahip idi. Bu meziyetleri ve bunlara benzer yeteneklerinin kaynağı ise üstün takvâsı, mükemmel ihlâsı, haramlardan sakınma, iyilik dolu, halis ve güzel niyetli oluşunda gizli idi. Şeyhin hayat tarzı, Kur'an ve sünnete bağlılığı, takvâsı, tevâzusu, ihlâsı, doğruluğu, samimiyeti ve sadâkati gibi meziyetleri kendisinden sonrakilere birer örnek olmuştur. Örnek şahsiyeti ve yaşam tarzıyla, yazmış olduğu eserlerinde, özellikle Dîvân ve risâlelerinde kendisinden tasavvufî açıdan geniş manada istifade edebileceğimiz görüşler beyan etmiştir. Makalemizde elimizden geldiği ölçüde şeyhin hayatından kesitlerle birlikte, manevi hayatını ve tasavvufî görüşlerini ana hatlarıyla anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Nakşî, Hâlidî, Şeyh, Şemsüddîn, Risâle, Tasavvuf.

SHEIKH ŞEMSUDDIN RUHI AND HER SUFI VIEWS FROM THE NAQŞHI-KHÂLIDÎ MAŞÂYIH

Abstract

Sheikh Şemsuddin Ruhi, who was a Naqshî-Khâlidî sheikh, lived his life with a heart that was a lover of God, a friend of Allah, and a heart burning with the love of the Messenger of Allah, and transferred these feelings to his works in the best way possible. by displaying a way of life in some way; He had good morals, a strong faith, a high understanding of service, a righteous deed, an indomitable will, a sharp mind, foresight and foresight. The source of these virtues and similar abilities were hidden in his superior piety, perfect sincerity, avoidance of harams, being full of goodness, sincere and good intentions. The virtues of the sheikh, such as his lifestyle, devotion to the Qur'an and the Sunnah, his piety, humility, sincerity, honesty, sincerity and loyalty set an example for those who came after him. With his exemplary personality and lifestyle, he has expressed views that we can benefit from in the mystical perspective in his works, especially in his Divan and epistles. In our article, we have tried to explain

* Dr. Öğrt. Üyesi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, DİYARBAKIR
e-posta: ozaydinmrt@gmail.com

the spiritual life and mystical views of the sheikh as much as we can, together with sections from his life.

Keywords: Naqshî, Khâlidî, Sheikh, Şemsuddin, Treatise, Mysticism

Giriş

1. Şeyh Şemsüddîn Rûhî Efendi

Şüphesiz tarih, çok büyük insanları ebedileştirmiştir. Yüce Allah yoluna davet eden, birçok salihlerin ve büyük evliyaların isimlerini sahifelerinde tescil etmişlerdir. Fakat tarihin geniş kapılarına giren ancak evliyâdan bir bölümüdür. Büyüklerden azınlık bir kısımdır. O kısım ki üstün ahlak ile süslenmiş ve yüce fazîletlere hâiz olmuştur.

Bu azîz ve az tâifenin içerisinde yer alan mümtaz şahsiyetlerden biri de Rabbâni kutup, Yüce Allah'ın ipine (İslam dinine) sınımsız sarılan, Resûlullah'a aşık, müridlerinin efendisi, senedi, dayanağı, iftihârı, istimdâd kaynağı Nakşî-Hâlidî tarîkatının büyük şeyhlerinden biri olan Şeyh Şemsüddin Rûhî hazretleridir.

Şeyh hazretleri 1270/1854¹ yılında Diyarbakır'da köyünde dünyaya gelmiş ve 29 Mart 1910² tarihinde burada vefat etmiş ve defnedilmiştir.

Şeyh hazretleri, şeyh Hasan-i Nûrâni hazretlerinin en büyük oğludur. Aslen Hakkari olan Nûrâni hazretleri Hakkari'den ayrılıp Diyarbakır'a gelerek, burada yakın civarlarda bulunan medreselerde eğitim görmeye başlar. Burada kısa bir zaman sonra medresesini açar ve öğrencilerin eğitimine başlar, çok kısa bir süre sonra medrese genişleyerek bölgeye hitap etmeye başlar, çok sayıda öğrenci yetiştirilir. Bölgede meydana gelen gelişmeler, İstanbul'da saraya kadar ulaşır ve o devrin Osmanlı padişahı Sultan Abdülmecit Han (1823/1861) hazretleri bizzat bölgeyi ziyarete gelir, güzel bir şekilde ağırlanır, padişah ziyadesiyle memnun olarak bölgeden ayrılırken, medreseye bir hediye olması adına bölgede geniş bir araziye şeyh hazretlerinin şahsında hibe eder ve hediye olarak hizmette kullanmaları adına kabul etmelerini ister.

Şeyh Şemsüddîn, mahlâsının "Rûhi" olduğunu, birçok şiirlerinde bu mahlâsı kullandığını, bazende "Rûhiyâ" (Ey Rûhî) şeklinde telaffuz ettiğini, "Şemsüddîn" ismini çok sevdiğinden bu ismi de kendisine lakâb olarak kullandığını ifade etmektedir. Beyitlerin devamında ise, mezhep imamının Şafii, akîde imamının Eş'arî, tarîkat olarakta Nakşî-Hâlidî olduğunu beyan etmektedir. Bu beyitleri burada zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz:

Şu zayıf ve güçsüz kul, lakabı Şemsüddin, kendisi zâlim ve câhildir.³ Ciğeri pâre pâre,

¹ Başbakanlık Devlet Arşivlerinde ve Osmanlı Devleti nüfus kayıt defterlerinden alınan belgeden doğum tarihinin 1854 olduğu anlaşılmaktadır.; M. Şefik Korkusuz, "Tezkire-i Meşâyih-i Âmid (Diyarbakir Velileri)", İstanbul 1997, s. 38.

² Korkusuz, a.g.e., s. 39.

³ Şeyh hazretlerinin burada zâlim ve câhil ifadelerini kullanma sebebi şudur: Burada her iki kelimenin manasına göre yorumlamamak gerekmektedir, mana mecâzidir. Şeyh, kendi nefsinin isteklerini karşıladığı için, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını gerçekleştirme bağlamında ve nefsinin azgın isteklerini

*Şafî, Rûhî. Yüzü kara, Âtikattaki imamı Eş'arî. Bilki tarîkat olarak Nakşî-Hâlidî. Nakşîlerin seccadesini kendine kemer edinen. O velîlerin sadık hizmetkarlarından biridir.*⁴

1.1. Öğrenimi

Büyük kutup şeyh hazretleri babasının medresesinde şer'î ve İslâmî öğrenimini başarıyla tamamladı. Daha küçük yaşlardan itibaren, Kur'an-ı Kerim okuduktan hemen sonra medresedeki hocalarla birlikte, İslami İlimlerin yanısıra Nahiv, Sarf, Belağat, Mantık, Felsefe, Astronomi ve diğer alet ilimlerinin tahsiline iştihak dolu bir istekle devam ediyor ve kısa zamanda büyük ilerlemeler sağlıyordu. Şeyh hazretleri kendisini fıkıh ilminde de oldukça geliştirdi. Akide de bağlı bulunduğu İmamı Şafî hazretlerinin fikhî meselelerini en ince ayrıntısına kadar ziyadesiyle inceledi. Bu konuda ki becerisinin bir eseri olarak fıkıh ilminde ve şeriatın ince meselelerinde kendisinin verdiği hükümler âlimler arasında adeta bir meşale görevi görmüştür.⁵

1.2. Şahsiyeti

Şeyh Şemsüddîn, bambaşka şahsiyet sahibi bir insandı. Girdiği her mekanda ve her yerde hiç çekinmeden Yüce Allah yoluna davet ederdi. İnsanları, büyük bir dehâ ve genel bir çağrı ile yol göstererek irşâd ederdi. Öyle ki onun çağrısı şümûlü erkeği, kadını, büyüğü, küçüğü, amiri, memuru, fakiri, Arabı ve Acemi içine almaktaydı.

Şeyh hazretlerinde, güzel ahlâk, insani olgunluklar kemâli ile mevcut idi. Güçlü bir imana, yüksek bir hizmete, salih bir amele, yılmaz bir iradeye, keskin bir akla, görür bir basîrete sahip idi. Bu meziyetleri ve bunlara benzer yeteneklerinin kaynağı ise üstün takvâsı, mükemmel ihlâsı, haramlardan sakınma, iyilik dolu, halis ve güzel niyetli oluşunda gizli idi.

Şeyh hazretleri iman için, parlayan bir güneş, fışkıran bir kaynak gibiydi. Dergâhından ayrılmayı istemeyen seçkin, ilmi ile âmil bir şahsiyetti. Yüksek ilmi sayesinde âlimleri terbiye eder bu şekilde âriflerin bayrağını yükseltirdi. Tarîkatı Nakşbendiyye'nin âşığı, Yüce Allah'ın dininin güvenilir bekçisi idi.

Şeyh hazretleri, insanlara gayet açık, sade ve anlaşılır bir dille hitap eder ve onları şu şuura erdirirdi: *"Mutluluk ve insan için gerçek ve ebedî hayat, ancak Allah'a bağlanmakla ve dosdoğru tarîkat yürümek ile tamam olabilir. Böyle bir şuûru vermekteki asıl gaye şudur. Bu devirde insanoğlu, izzet ve onurunu, saadet ve mutluluğunu Allah'ın dininden uzak kalmakta ve harama girmenin gölgesinde gerçekleştirebileceğini hayal*

dizginleme noktasında zayıf kaldığını ve bunları layıkıyla yerine getirmediği için, kulluk bağlamında gerçek manada Allah'a layık bir kul olamamanın üzüntüsüyle kendisini bu hususta son derece zâlim olarak nitelemektedir. Aynı şekilde câhil kelimesinde de anlatılmak istenen şudur: Şeyh, kulluk bağlamında, Cenab-ı Mevla'nın sonsuz ve ezel-ebed olan ilmi karşısında kendisinin ne kadar çaresiz, zayıf ve yetersiz olduğunu belirtmek ve yerine getirilmesi gereken hususlar konusundaki bilgisizliğini ve acziyetini ifade edebilmek için kendisini câhil olarak niteler. Her iki kelimedede de şeyh hazretleri büyük bir tevazu göstererek kendi nefsini ayaklar altına sermiştir. İşte; Allah dostlarının tamamının sergilemiş olduğu bu davranış, tam anlamıyla açık bir beyanla Kur'an ve Peygamber ahlakından başka bir şey değildir.

⁴ Şemsüddîn, Rûhî, *Dîvân-ı Rûhî*, s. 3-4.

⁵ Bilgiler Şeyh'in torunu Şeyh Şafî Efendi'den nakledilmiştir.

etmekte olduğu için, yukarıda zikredilen hususlarla bilinçlendirmek ve yönlendirmek adeta bir farziyet mesabesinde dir.” buyurmuştur.

Şüphesiz bu övülür hasletler ve güzel menkîbelerin bir şahısta toplanması eşine az rastlanır hadiselerdendir. Fakat görüldüğü gibi tüm bu güzel hasletler ve meziyetler, Cenâb-ı Mevlâ'nın inayetiyle büyük kutup ve mürşîd Şeyh hazretlerinin şahsında yerleşmiştir. Bundan dolayıdır ki, ümmet daima bu şahsiyetin güzelliklerini anmaktadır. Şeyhin örnek hayatından anlamlar çıkararak ilham almaktadırlar. Şeyhin hayat tarzı, Kur'an ve sünnete bağlılığı, takvâsı, ihlâsı ve doğruluğu ve sadâkati gibi meziyetleri kendisinden sonrakiler birer örnek olmuştur. Bu hasletlerinden dolayı, sevgisi gönüllerin tamamını celbetmiş, onun bu güzellikleri ruhları ve nefisleri esir eylemiştir.

1.3. Takvâsı

Şeyh hazretleri kendine örnek olarak, başta Resulullah Efendimizi seçmiş, ardından Hulefâ-i Râşidini, seçkin sahabeleri ve onların yolundan giden müctehîd ve imamların ve tarîkat büyüklerinin sıkı takipçisi olmuş ve onların hayatındaki güzellikleri ve üstün meziyetleri hayatında uygulamayı başarabilmiş büyük bir mürşîd-i kâmil dir.

Şeyh hazretleri, irşâd, tarîkat, sülûk, ibadet, takvâ, cömertlik, fazîlet, atılganlık, cihâd, sâdelik, velîlik, yumuşamayı bilmeyen Hakk kelamı, haramlardan ve şüphelilerden sakınma ve zühd hayatı itibariyle takipçisi olduğu büyükleri andırmış ve hayatının son anına kadar bu çizgisinden ayrılmamış ve bu prensiplerinden asla taviz vermemiştir. Bütün bu bol ve üstün manalar onun şahsiyetinde toplanmış durumdaydı. Şeyh hazretleri ümmet bilincine sahip, nadide bir şahsiyetti.

Yukarıda zikrettiğimiz hususlar sebebiyle, insanlar gruplar halinde, cemaat, cemaat, ona bey'at ederler, intisâb ederlerdi. Daha önce hiç benzeri bulunmayan bir şevk, bir yönelme ve büyük bir sevgi ile tarîkatına bağlanmak isterlerdi. Bu sevginin bir alâmeti olarak, şeyhin vefat yıldönümünde her yıl yaklaşık 100.000 kişi türbesini ziyaret etmektedir. Bu ziyaretlerde insanın aklına hemen şeyhin bu kerametli sözü gelmektedir: *“Dostlarım, emri Hakk tecelli edince insanlar ölürler ve zaman ilerledikçe bir süre sonra insanlar artık unutulur ve akla hayale gelmez olurlar. Ancak ben fakir Şemsüddîn Cenab-ı Mevlâ'nın sonsuz inâyet ve rahmetiyle inşallah unutulmayacağım ve ölümümden sonra yıllar geçtikçe, zaman ilerledikçe daha da yenileneceğim ve hatırlanacağım.”* bu sözün alameti olarak her yıl gittikçe katlanarak artan sayıda ziyaretçi akınıyla karşılanmaktadır.⁶

Şeyh hazretlerinin kutupluk makamına yükselmesi ve halkı irşad etmesi, İslam tarihi açısından son derece olumlu ve faydalı bir iz, hak manada bir tasavvuf içinde

⁶ Şeyh hazretlerinin bu keramet dolu sözleri kendisinin manevi büyüklüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir. Şeyhin vefatından yaklaşık yüz yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen her yıl şeyhin doğum yıldönümü olan 20 Mayıs tarihinde giderek artan sayıda 100.000'lere ulaşan bir sayıda ziyaretçi türbeye akın etmektedir. Türbeye gelen araç sayısı karakol kayıtlarında 7000'den fazladır. Her yıl türbeye giden ziyaretçiler, halkın şeyhe olan teveccühü, orada yaşanan izdiham, trafik yoğunluğu ve coşkunluk medyada da geniş bir yankı bulmakta ve haberlere konu olmaktadır.

sağlam bir fikir oluşturmuştur. Çünkü şeyh hazretleri o pâk ve parlak tarîkatı Nakşbendiyye'nin âdâbında Selef-i Sâlihîn yolunu takip etmiş, çizgisinden asla taviz vermemiş, yaşadığı sürece sapasağlam bir şekilde değişmeler, katlamalar ve atamalar olmaksızın tarîkatı canıyla, malıyla layığıyla korumasını bilmiş, muhafaza etmiş ve kendisinden sonrakilere şerefle takdim etmiştir.

Şeyh hazretleri'nin sıfatlarından biri de din ve tarîkatı dünyaya alet etmemesi idi. Şeyh, tarikatın devamlı kalmasına, bid'atten ve maddi menfaatten uzak olmasına çok düşkün ve tarikatın bu şekilde kalması için istek ile korunmasına çalışır ve büyük bir çaba sarf ederdi. Şeyh her zaman şunları söylerdi:

“Şüphesiz tarîkat, tarîkatı yürüten mürşidler, âlimler ve müridler Şeriat-ı Ğarra'nın hükümlerini uygulayıp takip ederlerse, bid'atlardan, şeriata ters düşen işlerden sakınırlarsa, şahsi menfaatlerden, maddi makam ve gayelerden temiz olmaya devam ederlerse, şüphelerden ve haramlardan uzak dururlarsa, sünnet-i seniyye'yi ve Ahlak-ı Muhammediyye'yi kendilerine örnek alıp, onlara bağlı kalırlarsa, makbul ve kıymetli bir şekilde kalır.”⁷ diyerek tarîkatın bu çizgiler vasıtasıyla muhafaza edileceğine dikkat çekmiş, her fırsatta bu hususlara vurgu yapmış ve mürîdlerine telkin etmiştir.

1.4. İlmî Şahsiyeti

Şeyh hazretleri, ceddine layık olmak ve onların yolundan yürümek için ciddi manada ilim tahsiline koyulmuştu. Çoğu zaman akşamdan sabaha kadar, mütalaaya daldardı. Ders vermek için hazırlık yapardı. Bazen uykunun galip gelmesiyle, başı yastığın üzerine düşerdi. Talebeler sabah namazına uyandıkları vakit, şeyhin lambasının sönmüş ve sönmeye yakın bir konumda loş bir şekilde yandığını görürlerdi.

Şeyh hazretleri ilim tahsilinde hep şunları söylerdi: *“Allah'a şükürler olsun. İlim ağacının bol meyvesine nâil olduğumuz gibi, elimiz ile yetiştirdiğimiz talebe fidanları da meyve verdiler. Müslümanlara ve Müslümanlığa faydalı bir hale geldiler.*

Dünyevî ve maddî bir gayemiz olmamakla beraber, ey ilim peşinde koşan hocalar ve talebeler; niyetiniz sade, hedefiniz Yüce Allah'ın rızasına ulaşmak olsun.

Âlim olmak için, şöhret ve servete kavuşmak için, insan saflarında yükselmek için, yüksek makamlarda oturmak için, okuyacağım ve okutacağım diye tasavvur etmeyin. Çünkü bu niyetler insanı karanlığa ve bulanıklığa götüreceği gibi, insanın göstermiş olduğu çabayı da kısır ve verimsiz kılar.”⁸ diye güzelce nasihatte bulunurdu.

1.5. Ahlâkı ve sıfatları

Şeyh hazretleri, üstün ahlâka ve yüce edeplere sahip bir insandı. Bu öyle bir ahlâk ve edepti ki, şanınin yükselmesini, makamının üstünlüğünü, selef-i sâlih'in yoluna bağlı kalmakla elde edildiğini belirtecek derecede mütevâzî bir kişiliğe sahipti.

Şeyh hazretleri zaman içerisinde emsali az bulunan bir mürşîd ve davet sahibi idi. Bütün zamanını, insanları Yüce Allah'ın yoluna davet etmekle, onları irşâd etmekle, Hak yolu, doğru yolu onlara göstermekle geçirirdi. Son derece sabırlı,

⁷ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin

⁸ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Recep Efendi.

mükafatını ancak Yüce Allah'tan bekleyen ve dileyen, cömert, aziz ve temiz bir nefis sahibi, daima ileriye doğru atılan, atılğan ve gözü pek bir şahsiyetti.⁹

Şeyh hazretleri dosdoğru ve müstakim bir insandı. Kur'an'ı Kerim'e ve Sünnet-i Seniyye'ye sınıksız sarılmış, en güzel yolu tutmuş ve bid'atten çok uzaktı. İnsanların ihmal ettikleri, sünnet-i seniyye'leri ihmal etmelerine çok kızıyor, sünnetin ihyası edilmesine büyük önem veriyor ve bu yönde de büyük çaba sarf ediyordu. Terkedilmiş sünnetleri ihya için bizzat kendisi uyguluyor ve ardından yapılması için teşvik ve telkinde bulunuyordu. Çirkin gördüğü bid'atleri öldürür ve hemen iptaline çalışırdı.¹⁰

1.6. Vefâtı

Kur'an ve sünnet çizgisinde dolu dolu bir yaşam süren, hayatının her anını Allah sevgisi ve Resulullah aşkıyla zenginleştiren, attığı her adımda ve yaptığı her amelde Allah vücudunun tüm azalarında derinden hisseden, kalp kırmaktan çekinen, son derece mütevâzi ve ilim, irfan, takva ve maneviyat dolu bir ömür süren Şeyh Abdurrahman Aktepe hazretleri 29 Mart 1910 günü Diyarbakır'da ikamet ettiği evinde geçirmiş olduğu kalp krizi sonucunda vefat ederek, Hakk'a yürümüştür. Şeyh hazretleri babasının bulunduğu türbede, Molla Selim Efendi tarafından kabre indirilmiş, telkini de yine aynı kişi tarafından okunmuş ve babasının yanına defnedilerek, ebedi yolculuğuna uğurlanmıştır.¹¹

1.7. Eserleri

Şeyh hazretleri birçok eser kaleme almış, ancak bu eserlerden birçoğu çeşitli sebeplerden ötürü kaybolmuş, günümüze ulaşamamıştır. Şeyh hazretlerinin şu anda sağlam olarak 12 eseri mevcuttur. Kütüphanesinde de yaklaşık 250 adet yazma eser mevcuttur.¹² Bu on iki eserinin dışındaki eserleri, ya bakımsızlıktan ya da alimlerin kütüphaneden alıp geri getirmeyişlerinden ve bir takım sebeplerden dolayı günümüze ulaşamamıştır

- 1) Ravdu'n-Naîm
- 2) Dîvân-ı Rûhi
- 3) Kitâbu'l-İbrîz
- 4) Keşfu'z-Zulâm fi Akâidi Firâki'l-İslam
- 5) Minhâcu'l-Usûl
- 6) Astronomi üzerine yazılmış eser
- 7) Kitâbu's-Sarf ve'n-Nahv
- 8) Kitâbu't-Tıb
- 9) Risâleler
- 10) Kitâbu'l Mantık

⁹ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi

¹⁰ Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi

¹¹ Korkusuz, a.g.e, s. 39; Şeyh Şafii Efendi/ Molla Recep Efendi/ Molla Zeynel Abidin Efendi/ Molla Faruk Efendi/ Molla Hüseyin Efendi/ Molla Tayyib Efendi/Molla Muhammed Efendi.

¹² Yazma eserlerin birer kopyası mikrofilm şeklinde oluşturularak, Yazma Eserler Kütüphanesinde koruma altına alınmıştır.

- 11) Risâle-i Râbitâ
- 12) Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb

2. Tasavvufî Görüşleri

2.1 Râbitâ

Râbitâ lugatta, iki şeyi birbirine bağlayan bağ, ip, ilişki gibi manalara gelen Arapça bir kelimedir.¹³ “Râbitâ” Arapça bağlayan, rapteden ve ilgili demektir. Tasavvufî olarak, müridin zihni planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle “beraberlik” halinde olmasını ifade eder.¹⁴ Bir başka deyişle “müridin, ruhaniyetinden feyz alacağına inanarak, kâmil olan mürşidinin sûretini zihninde tasavvur etmesidir.¹⁵ Aynı kökten türeyen ve Kur’an-ı kerim’de yer alan “Ribât” ve “Murâbata”¹⁶ ise, sınırlarda düşmanı gözetlemek nöbet tutmak, verilen emrin eksiksiz olarak yerine getirilmesi gibi anlamları ifade eder.¹⁷ Beden ile nefsin irtibatını sağlaması sebebiyle kalbe de, “Ribât” denilmiştir. Çünkü tasavvufta “Nazargâh-i ilâhi” kabul edilen ve mâsivânın girmemesi için her şeyden önce gözetlenmesi gereken yer kalptir.¹⁸

Râbitâ hakkında Kur’an-ı kerim’den delil olarak,

“Ey iman edenler, Allah’tan korkun. O’na yaklaşmaya vesileler (yollar) arayın ve Allah yolunda cihâd edin ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁹ ve “De ki; Eğer Allah (c.c.)’i seviyorsanız bana uyunuz ki, Allah’da sizi sevsin ve bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”²⁰ ayeti delil olarak gösterilmektedir.

Şeyh hazretleri, râbitâ konusunda tarîkat silsilesinde kendi ceddinden olan Mevlâna Hâlid-i Bağdâdi Hazretlerinin râbitâ konusunda zikretmiş olduğu altın cümleleri kendine rehber edinmiş, râbitâ üzerine girdiği her tartışma ortamında Allah (c.c.)’ın inâyeti ve sâdatların manevi bereketiyle her ortamdan zaferle ayrılmasını bilmiştir. Biz burada râbitâ konusunda kendisine rehber ve adeta bir kalkan edinip, sık sık zikrettiği sözlerinin bir kısmını zikretmemizin faydalı olacağı kanaatindeyiz.²¹

Hakk’el yakînin esrarından gafil bazı kimselerin râbitâyı tarîkatı bid’attan saydıkları ve râbitânın bir aslı ve hakikatının bulunmadığını iddia ettikleri bu fakirin

¹³ DİA, “İslam Ansiklopedisi”, “Râbitâ” md., İstanbul, 2007, c. 34, s. 378

¹⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, s. 507, İstanbul 2005; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (thk. Müsterek Komisyon), “Râbitâ” mad., c. III, ss. 1560-1561, Kahire 1979; Bkz; *El-Mu’cemu'l-Vasît*, “Râbitâ” mad., c. II, Kahire 1960; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. III, ss. 53-56; İstanbul 1305.

¹⁵ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Mârifet Yayınları, s. 387, Ankara 1950; İrfan Gündüz, *Bir Tasavvufî Terim olarak Râbitâ*, MÜİF. Dergisi, sy. V, İstanbul 1985, s. 245-275.

¹⁶ Âl-i İmran Sûresi, âyet, 200; Enfal Sûresi, a. 60.

¹⁷ Uludağ, a.g.e, s. 398.

¹⁸ Kuşeyrî, a.g.e, ss. 263-265; Daha geniş bilgi için bkz.; İrfan Gündüz “Râbitâ”, MÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi Yay, ss. 245-275; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, (ter. H.K.Yılmaz, İrfan Gündüz,) Vefa Yay. İstanbul 1990, ss. 134-135; es-Serrâc, *el-Luma'*, (ter. H. Kâmil Yılmaz), ss. 418-419; Gazzâlî, *İhyâ*, c. III, ss. 17-46; Kelâbâzi, *et-Taarruf*, ss. 109-181; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, ss. 459-467.

¹⁹ Mâide Sûresi, âyet, 35.

²⁰ Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 31.

²¹ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletu'r-Râbitâ*, Diyarbakır 1890, s. 1-5.

kulağına gelmiştir. Hayır! O Râbitâ Tarikat-ı Âliyye-i Nakşibendiyyemizin temel asıllarından büyük bir asıldır. Hatta kitab-ı aziz ve Resûl'ün sünnetinden sonra vusûl'un en büyük sebeplerindendir. Sadatımızdan kimi sülukta sadece onunla yetinmiştir. Kimi de başka şeyleri de emretmekle beraber, fenâfillah'ın mukaddimesi durumundaki fenafişşeyh'e ulaştırılan en yakın yolun râbitâ olduğuna dikkat çekmiştir. Kimisi de onu "Ey iman edenler Allah'tan sakının ve sadıklarla beraber olun"²² ayetiyle ispat etmiştir. Mesela Hocayı Ahrar diye meşhur olan büyük sâdatlardan şeyh Ubeydullah "Rabb'ul Âleminin keliminde emredilen sadıklarla beraber olmaktadır birliktelik sûrî (fiziki) veya manevi olabilir, dedikten sonra manevi birlikteliği râbit ile tefsir etmiş (açıklamıştır).²³

el-Eşbâhu's-Şerîf'in muhassisi olan Ahmed bin Muhammed el-Hamevî (1455/1505) "*Nefehâtu'l kurbî vel ittisal bi isbatî't-tasarrufî li evliyâillahi teala vel-kerameti ba'del intikal*" isimli kitabında özetle şunları söylemektedir; Ruhlarının cisimlerine galebe çalmasından ötürü evliya değişik suretlerde tezahür ederler. Bazı sahih hadis rivayetlerindeki şu hadiste buna hamledilmiştir. Zira Allah Resul'u şöyle buyurmuştur; "*Cennetin her bir kapısından bir kısım cennet ehli çağırılır. Bunun üzerine Hz. Ebubekir: Bütün o kapılardan kimse girer mi? diye sorunca Allah Resul'u; Evet, seninde onlardan olacağını umarım.*" diye cevap vermiştir.²⁴

Şeyh der ki; Ruh, külli olduğu zaman bazen yetmiş bin ayrı surette tezahür edebilir ortaya çıkabilir. Ruhun daha şiddetli bir özgürlüğe, istiklale sahip olması hasebiyle berzahta öncelikle gerçekleşir.

Şeyh der ki; Şafii imamlardan İmam-ı Gazzâli (505/1111) *İhyâ*'da namazın her bir rûknünde kalpte hazır olması gereken duyguların tafsilatını yaparken şöyle der; peygamber'i ve kerim şahsını kalbinde hazır et ve "Esselamu aleyke eyyuhen-nebiyyu" (ey nebî sana selam olsun) de. Bunu söylerken de selamının O'na ulaştığına ve O'nun da daha güzel bir selamla karşılık verdiğiğine, selamını aldığına dair emelin umudun sadık olsun.²⁵

Şeyh der ki; Şafililerden, Şeyh Şihâb el-Hafacî'nin şeyhi olan Allame Şihâb İbn-i Hacer el-Mekkî, *Şerhu'l-Ubâb* adlı eserinde teşehhüd kelimelerinin manalarını açıklarken şöyle der; Resulullah'a (sana selam olsun derken) hitap edilmiş, sanki bunda şöyle bir işaret vardır. Allah-u Teala ümmetinden namaz kılanlardan Resulullah ile onların aralarındaki perdeleri kaldırır, adeta ümmetin en faziletli amellerine (namaza) şahit olmak için yanında hazırmış gibi olur. Ayrıca O'nun hazır oluşunu anımsamak daha fazla huşu' ve huzura sebep olur. Daha sonra yazar "*İhyâ*"dan nakledilenlerle görüşünü te'yid eder.²⁶

Şeyh der ki; Şeyhlerin şeyhi el-İmam el-Ârif es-Sühreverdî (1145/1234) eserinde, ehl-i kurb Allah'a yakın olanların namazları babında aynısını söyler. Bazı ibareleri

²² Tevbe Sûresi, âyet, 119.

²³ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 2.

²⁴ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 3.

²⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e., aynı yer.

²⁶ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 3.

şöyledir; Nebî'ye selam eder ve O'nu kalp gözünün önünde temessül eder (şahsının önünde olduğunu düşünür).²⁷

Şeyh der ki; Tasavvuf ehlinin ıstılahında buna “Fena fi'r-Râbitâ” denir. “Sözümüz Resûlullah'ın sureti hakkında değildir.” denemez, zira diyoruz ki; bu râbita peygamberlere mahsus değildir. Öyle olunca da onlarla evliyâ arasında müşterektir. Bu konuda ehli katında bir şüphe söz konusu değildir.²⁸

Şeyh der ki; Şafililerden el-İmam el-Arif eş-Şa'rani (1492/1565) “*en-Nefehâtu'l-Kudsiyye*” kitabında zikrin adabını sayarken şöyle der; yedincisi şeyhinin şahsını gözünün önünde hayal etmesidir. Bu da tasavvuf ehlinin katında en önemli adaptır.²⁹

Hanefi imamlardan Allame eş-Şerif el-Cürcânî (1339/1413) eserinin girişinde İslam fırkalarından bahsetmeden evvel evliyanın suretlerinin müridlerine (temessül) etmesinin ve müridlerin onlardan feyizlenmesinin sıhhatinden söz eder.³⁰

Şeyh der ki; Muhakkiklerin önderi müteahhîrinin zübdesi (hası) eş-Şeyh el-Arif Abdülğani en-Nablûsî (1641/1731) el-Hanefî de aynı yolda yürümüş (onun görüşünü paylaşmış) ve yaptığı “*Tâciye*” nin şerhinde yazılanları takrir edip şöyle demiştir; Hanbeli imamlardan en büyük Gavs ve imam seyidim Şeyh Abdülkadir el-Geylânî (v. 1166) hülâsa olarak şöyle buyurmuştur; “Kavmin (tasavvuf ehlinin) yoluna giren salikin (fakirin) evliya'ya rabita-i kalb yapması gerektir ki, rabıtayı yapmayan yabancının aksine bu kişi zahiren bir ikrama ermese bile rabitası sebebiyle (mutlaka) istifade eder. Bu bölümü İmam Sühreverdî'nin “*Avarif*” kitabında yer alan müridün şeyhi ile olan adabı konusundan nakletmiştir.³¹

Yine Hanbelî'lerden Allame Şemsüddîn İbn-i Kayyim (691/751) “*er-Rûh*” isimli kitabında şöyle der; Ruhun bedende bulunmayan bazı durumları (özellikleri) vardır. Zira ölenin bedeniyle ilintili olduğu halde Refîk-i Alâ'da bulunabilir. Öyle ki bedene (mezara) selam verenin selamını oradaki mekanından alabilir. Bu bölümü el-Hafız es-Suyûtî'nin “*el-Müncelî*” kitabından nakletmiştir.³²

Şeyh der ki; Dinimizde râbitâ, tefekkürün bir çeşididir. Tefekkür, varlıkları ve olayları düşünüp onlarda gizlenen ilâhi rahmeti, hikmeti, kudreti fark etmek ve bu vesile ile kalbi zikre geçirmektir. Tefekkür farzdır. Kalbin en önemli vazifesi tefekkür yoluyla uyanmak ve Yüce Allah'a bağlanmaktır. Allah-u Teala'nın zatından başka her varlık tefekkür edilebilir, hayale alınıp üzerinde derin derin düşünülebilir.³³

²⁷ Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabeddîn Ömer, “*Avârifü'l-Meârif*”, (ter. H.K.Yılmaz, İ. Gündüz,) Vefa Yay. İstanbul 1990, s. 520; Bkz; Sühreverdî, “*Avârifü'l-Meârif*”, (ter. Y. Pakış, D. Selvi) Umran Yay., İst.anbul 1988, s.389

²⁸ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, aynı yer.

²⁹ İmam Şa'rânî, “*En-Nefehâtu'l-Kudsiyye fî beyânî kavâid'iş-Sûfiyye*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1835.

³⁰ Şemsüddîn Rûhî a.g.e, s. 5.

³¹ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, aynı yer.

³² Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 4.

³³ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 6.

Râbitânın gayesi; Hz. Peygamber'e ulaşan Allah dostları silsilesiyle gönüllerin feyzyâb olmasıdır. Muttasılan bir elektrik kablosuna tutunarak titreyen insanlar gibi, en sondaki de aynı akımdan istîdâdına göre bir hisse alır.³⁴

Râbitâ yapmak insana ait bir özelliktir. Kalbi ve gönlü olan herkes bir çeşit rabita yapar. Ancak her rabita şekli kalbi uyandırıp Allah'a ve ahirete bağlamaz. Tasavvufta tavsiye edilen rabita, kendisine bakılınca Yüce Allah'ı zikrettiren bir kâmil insanı düşünmekten ibarettir. Kâmil insanın kalbi Allah-u Teala'nın en fazla nazar ve tecellî ettiği bir mahaldir. Bu kalb, ilahi aşk ve zikirle mamur olmuştur. Ona bağlanan kalb de o aşk ve zikirden nasiplenir, beslenir, kuvvetlenir, mamur olur.³⁵

Râbitâ, müridin kâmil mürşidini hayal ederek kalbini onun kalbine bağlamasıdır. Rabita, birbirini seven ruhların kaynaşmasıdır. Rabita, kalbin kalpten nur ve feyiz almasıdır. Rabita, gönlün gönle bakışı ve birinden diğerine sevgi akışıdır. Rabita, müridin terbiyesi için en mühim bir vasıtaadır. Rabita namaz gibi şekli, zamanı ve usulü dinimizce belirlenmiş bir ibadet değildir; kalbi uyandırıp huşu ve huzur içinde ibadete hazırlamaktır. Rabita, manevi terbiye aracıdır. Rabita, azgın nefis için en güzel ıslah ilacıdır. Rabita, gafil kalbin uyanık kalbe bağlanıp uyanmasıdır. Rabita, üzerine devamlı ilahi feyzin aktığı kalbe bağlanıp ondaki sevgi ve feyzi çekmektir.³⁶

Râbitânın aslı muhabbete dayanır. Muhabbet râbitası, müridin mürşide olan ileri seviyede sevgisi ve edep ile gerçekleşir. Bu râbitaya devam eden mürid, yavaş yavaş mürşidinin boyasına boyanır, onun halleri ile hallenir, ahlakına bürünür, sevgisi ile tatlanır, güzelleşir ve kâmil bir insan olur. Çünkü muhabbet râbitası seveni, sevilenin sıfatlarına sokar. Bilinmelidir ki kulun tek başına mukarrebûn makamına çıkması, yakîn ve müşâhede halini elde etmesi çok zordur. Bunun için bu güzel hallere ulaşmak isteyen kimseye, o halleri elde etmiş, yolu bilen kâmil bir mürşîd gereklidir. Böyle bir mürşidi bulan müridin, onun ruhaniyetini vasıta yapıp ilahi feyiz ve nurlarından bolca nasiplenmesi gerekir. Bunun en kısa yolu muhabbet rabitasıdır. Müridin, mürşidinin huzurunda feyiz alması kolaydır. Huzurunda olduğu gibi gıyabında da edep ve feyiz alabilmesi için mürşidinin kalbine yönelerek onun suretini çokça hayal etmesi lazımdır.³⁷

Şeyh der ki; "Râbitâ", müşâhede makamına ulaşmış, ilahi huzurda kabul görmüş, Allah'ın nuru ve edebiyetle süslenmiş kâmil bir mürşide kalbi bağlamaktan ibarettir. Çünkü kâmil mürşidin kalbi ilahi nur, feyiz, sevgi ve ilimler için bir merkez yapılmıştır. Ona yönelen ve sevgiyle bağlanan bir kalbe, oradan nur, feyiz, sevgi ve ilim akar. Bu kuvvetli kalp müridin zayıf kalbini besler. Kendisine râbita yapılacak mürşîd, nefisini ıslah etmiş, huzur makamına ulaşmış, Allah-u Teala'ya tam teslim olma halini

³⁴ Topbaş; Osman Nuri, "İmandan İhsâna Tasavvuf", Erkam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 254.

³⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 7.

³⁶ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 8.

³⁷ Şemsüddîn Rûhî a.g.e, s. 9.

elde etmiş ve en önemlisi insanları terbiye için görevlendirilmiş olmalıdır. İrşat izni ve ehliyeti olmayan kimseye yapılan rabîta, hem yapana hem de yapılanı zarar verir.³⁸

Sonuç olarak; karar ve sorun çözme ehli olan evliya'yı kıram ve büyük âlimlerim açık beyanlarından sonra avamın bu tür hükümleri inkar etmesi caiz mi dir? Bu evliyadan öylesi var ki vasıtasız, uyumayan Hayy olan Allah(c.c.)'tan ledünnî ilimler alır. Uzun ve sıkıcı olmasın diye bu kadarıyla yetindim. Yoksa nimet sahibi Allah'ın yardımıyla dopdolu bir mücellid telif edebilirdim. Evliyanın inkarı tehlikesine düşmüş olan din kardeşlerime olan şefkatimden olmasaydı bazı bu esrarı izhar etmeye girişmezdim. Lakin iki şey beni buna mecbur kıldı. Birincisi tarîkatı savunmaktır ki, tarîkat; Vusûl'un Allah'a varışın kulpu, Allah'ın rızasına ulaşmanın merdiveni ve Resûlullah'a ittiba' (uymak)dır. Tarîkatın temeli Fırka-ı Nâciye (kurtulan fırka) olan ehl-i sünnet akâidine temessük etmek, ruhsatları bırakıp, azîmetlere sarılmak, dünya ziyinetinden hatta mâsivâdan i'raz edip (yüz çevirip) Mevla'ya yönelmek, Allah'ı görüyormuşsun gibi O'na ibadet etmen, "Sen O'nu görmüyorsan O seni görüyor."³⁹ mealindeki hadisi şerifte "ihşan" diye tabir edilen "huzur" melekesini tahsil etmek (elde etmek), halkla beraberken halvette olmak, dini ilimlerden istifade ve ifade (öğrenip, öğretmek) ile süslenmek, avam mü'minlerin giyimiyle giyinmek, zikretmek, Allah'tan gafil olarak bir nefes alıp vermemek şeklinde nefesleri muhafaza etmek ve büyük ahlâk sahibinin ahlâkıyla ahlaklanmaktır.⁴⁰

2.2. Peygamber Sevgisi

Allah-u Teala hazretleri, Peygamber'e hitaben "*De ki; Ey insanlar, ben sizin hepinize gönderilmiş bir peygamberim.*"⁴¹ buyurmaktadır. Bu ayetten biz, O'nun bütün insanlığa gönderildiğini öğrenmekteyiz. Yine Allah-u Teala: "*Şüphesiz sen doğru yola götürüyorsun. Göklerde ve yerlerde bulunan her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna*"⁴² ayetiyle birlikte, Cenâb-ı Hak Peygamber'ini şu şekilde vafediyor. "*O Allah ki ümmilere kendi içlerinden bir peygamber göndermiştir. O peygamber, onlara Allah'ın ayetlerini okur, onları tezkiye eder, onlara kitabı ve hikmeti öğretir.*"⁴³ ayetten anlaşıldığı üzere peygamber bize, ayetleri okuyor, kitab-ı yani Kur'an-ı öğretiyor. Hikmet, isabettir; yani Hz. Peygamber'in sünneti, adabı, ahlakı, halleri ve öğrettiği gerçeklerdir. Allah-u Teâlâ topyekün insanlığa, kendisine itaat etmelerini emretmiştir. Allah ve Resul'üne itaat edin"⁴⁴ *Resûl'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.*"⁴⁵ Allah-u Teala, ayrıca Hz. Peygamber'in getirdiğini kabul etmeyi de emretmiştir. Peygamber'in yasakladığından kaçınmakta yine aynı şekilde Cenâb-ı Hakk'ın buyruğudur.

³⁸ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 12.

³⁹ Buhâri, *İman*, 37; Müslim, *İman*, 1; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *İman*, 4; İbn-i Mâce, *Mukaddime*, 9.

⁴⁰ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 13.

⁴¹ A'raf Sûresi, âyet, 158.

⁴² Şuâra Sûresi, âyet, 52-53.

⁴³ Cum'a Sûresi, âyet, 2.

⁴⁴ Nur Sûresi, âyet, 54.

⁴⁵ Nisâ Sûresi, âyet, 80.

Bu sebeple, iyi bir Müslüman olabilmek ve Allah'ın sevgisini kazanabilmek için, Kur'an da en güzel örnek "*Usve-i Hasene*" olarak takdim edilen Hz. Muhammed Efendimizi iyi tanımalı ve onu canımız dahil dünyadaki her şeyden çok sevmeliyiz.

Şeyh hazretleri, o kadar peygamber sevgisi ile doluydu ki kelime-i şهادetini dahi "*Eşhedu ella ilahe illallah Celle Celâluhû, ve eşhedu enne Muhammederesûlullah. Ah. Ah. Ah.*" şekiinde dile getirirdi. Bu üslubu eserlerinde dahi kendini göstermiş, kendi el yazması eserlerinde, peygamberin adının geçtiği yerlerde, bu şekilde esere işlemiştir.

O Resulullah aşığıydı. Sünneti Resulullah'a o kadar bağlıydı ki, O'nun isminin dahi abdestsiz anmamaya gayret gösterirdi. Resulullah'a olan bu büyük sevgisi kendisini eserlerinde derinden ve açık bir şekilde hissettirmiştir. Eserini yazma gayesinin Allah'ın rızasını kazanmak ve Resulullah'ın şefâatine layık olmak olduğunu belirtir.⁴⁶ Daha sonra Peygamber'i anlatmaya başlar. Şeceresini zikreder. Efendimiz'in soyunun Adnan'dan İbrahim'e kadar, oradan Sam ve Nuh'a, oradan İdris'e ve Adem'e kadar ulaştırırsa da Adnan'dan sonrasının sıhhati konusunda çekingelerini de dile getirmeyi ihmal etmez.⁴⁷ Silsilesinin pak ve temiz olduğunu, hepsini Hak din üzere olduğunu ve Allah'ın inayetiyle hepsinin cennette olduklarını zikreder.⁴⁸

Şeyh hazretleri bu faziletleri anlattıktan sonra Mi'râc konusuna giriş yapar. Mi'râc'ın ruh ve cesetle oluştuğuna kesinlikle inanmak gerektiğini ifade eder. Bu ifadelerini de uzunca bir şekilde aklı ve naklî delillerle ispat eder.⁴⁹ Resûlullah'ın Yüce Allah'ı gözleriyle de gördüğünü ifade eder.⁵⁰

Mi'râc konusunda şeyh hazretleri şöyle buyurur: Yüce Allah lâmekân da Resul'u ile 90.000 kelime konuştu. Cenâb-ı Mevla bu konuştukların üçe böldü. Resul'une 30.000'ini herkese tebliğ etmesini istedi. Zira bu 30.000 kelime şeriatın temelleri idi. Kitap ve sünnet bu kısımdan müteşekkildir. Bu izahata bağlı olarak, eğer bir insan şeriatından ayrılrsa, o havada da uça, denizde de yürüse çok iyi bilinmelidir ki o kişi sahtekardır.⁵¹

Diğer 30.000'i de tarikat ve hakikattir. Cenâb-ı Mevlâ bunları istediklerine söyleyip, istemediklerinden saklayıp söylememe hususunda, Resulüm sen bu 30.000 de serbestsin. Kendilerine güvendiğin insanlara söyleyebilirsin diyerek habibini serbest bıraktı. Zira tarikat ve hakikat çok derin mevzulardır, kabiliyeti olmayanlara söyleme.⁵²

Şeyh hazretleri Resulullah aşkının bir yansıması olarak eserinin birçok yerinde kendisini bir şair ve Allah Resulu'nun nâtını söyleyen ve yazan bir meddâh olarak tanıtır ve şeref olarak bu bana yeter diyerek tevâzuyu da elden bırakmaz.⁵³

⁴⁶ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 514.

⁴⁷ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 146.

⁴⁸ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 149.

⁴⁹ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 380.

⁵⁰ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 390.

⁵¹ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 427.

⁵² Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 428.

⁵³ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 479.

Bir diğer önemli hususta şudur: eserinde büyük bir tevazu örneği sergileyerek, kendini Allah Resulu'nun kapısında bir Kelb (haşa cenabından köpek) olarak niteler.⁵⁴ Resulullah'ı genişçe anlattıktan sonra, eserinde uzunca bir dua eder. O duanın bir bölümünü burada zikretmemizin oldukça faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“Allah Resul’üne seslenerek *“Ayağının tozuna anam babam sana feda olsun ey Nebi (s.a.v.), eshab-ı kehf’in kelbi dahi cennete girecekken, senin meddahın olan ve de sana iman etmiş biri olarak cehenneme girmem senin lutfuna uzaktır. Her ne kadar çok günahlarım varsa da, yalnız senin vasfında güzel sözlerde bulundum.”*⁵⁵ diyerek şefaat diler.

2.3. Vahdet-i Vücûd

Tasavvuf literatüründe, Vahdet-i Vücûd, zevkle elde edilen, yaşanarak bilinen, bu yönüyle kitap okunarak öğrenilen bir felsefe sistemi değildir.⁵⁶ “*Vahdet-i Vücûd*” özellikle İmâm-ı Rabbânî (1564/1624) tarafından eleştirilmiştir.⁵⁷

“Vahdet” kelimesi Arapça bir kelimedir. “Tek kalmak, tek başına kılmak” anlamlarına gelen “*vâhide*” fiilinin mastarıdır.⁵⁸ “*Vücûd*” kelimesi de, vahdet kelimesi gibi, Arapça kökenli bir kelimedir. Arapça da bulmak, bulunmak, varlık anlamına gelen “*vecede*” fiilinin mastarıdır.⁵⁹ Türkçe de ki karşılığı “varlık” kelimesidir. Vahdet-i vücûd, Arapça, varlığın birliği demektir. Allah’tan başka varlık olmadığının idrak ve şuuruna sahip olmak, bilmektir.⁶⁰

Literatüre baktığımızda özellikle “*Lâ mevcûde illâ Hû*” ifadesiyle şekillenen “*Vahdet-i Vücûd*” nazariyesi, Muhyiddîn-i Arabî (1165/1240) ile sistemleşmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre “Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır.” Bu cümle vahdet-i vücûdun en önemli dayanağını teşkil eder.⁶¹ Klasik eser müelliflerine baktığımızda “*Allah*” ve “*varlık*” kavramları üzerine, Hâris el-Muhâsibi (243/857), Ebâyezîd-i Bistâmî (261/874), Cüneyd-i Bağdâdî (297/909) gibi müellifleri zikretmek yerinde olacaktır.⁶²

Şeyh hazretleri eserlerinde; varlık ve yokluk felsefesi üzerinde çokça durmuştur. Bu felsefi fikrin çıkışında da “vahdet-i vücûd” felsefesi ile kurulmuş bir tasavvufî anlayış hakimdir. Şâh-ı Nakşbend Bahâu'd-dîn (1318/1389) Hazretlerinin “*Risâle fi Vahdeti'l-Vücûd*” eseri bu tarîkatın ekseri müridleri üzerinde bu fikirlerin tesirini vücûda getirmiştir. Dolayısıyla şeyh de bu etkileşimden ziyâdesiyle nasibini almıştır. Tarîkatın esaslarından biri olan “*Muhabbet*”, Allah'ın yarattıklarına karşı, bir salikte zuhur etmesi

⁵⁴ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 397.

⁵⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 470.

⁵⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s. 683.

⁵⁷ Ensârî, Muhammed Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf*, (çev. Yusuf Yazar) Ankara 1991, s. 151-162 (İmâm-ı Rabbânî'nin eleştirileri bu eserde geniş bir şekilde yer almaktadır.)

⁵⁸ İbn-i Manzûr, a.g.e., c. III, s. 448.

⁵⁹ İbn-i Manzûr, a.g.e, c.III, s. 445; Kam, Ferit, Vahdet-i Vücud (Sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu), DİB. Yayınları Ankara 1994, ss. 68-75.

⁶⁰ Cebecioğlu, a.g.e, s. 683.

⁶¹ DİA., a.g.e, “*Vahdet-i Vücûd*” md. c. 42, s. 433

⁶² Erdem, Hüsamettin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*, KB. Yayınları, Ank. 1990, s. 34-35.

ve bunun tesisi için sevginin oluşması, had safhaya ulaştığında Yunus Emre'nin dediği gibi “Yaratılanı severim, Yaratan’dan ötürü” mikeyasınca her şeyde Hakk’ı görme hali zuhur eder. Muhabbetin sonucunda, her şeyde Hakk görülür ve müşâhede edilir.⁶³

Şeyh der ki; sağlam ve gerçekçi bir vahdet-i vücûd’dan söz edebilmek için öncelikle sağlam bir kur’an bilgisine sahip olmak gerekir. Kur’an’a tam anlamıyla vakıf olan bir kişi, ayetlerin inceliklerini kavrar, ne gibi hususları kapsadığını tam anlamıyla idrak eder ve mükemmelliğe doğru giden yolda kendini geliştirip yetiştirdikten sonra, vahdet-i vücûd’un bilgisine ulaşabilir.⁶⁴

Şeyh der ki; Var olan da, var eden de Hazret-i Allah’tır. Vahdet-i vücûd bundan sonra başlar. Bu hiçlikten sonra Allah-u Teâla dilerse kendi varlığından onu kendi dilediği kadar haberdar eder. Varlık (vücûd) birdir. âlem, onun tecellî ve zuhur mahallidir. Bu meydana çıkma (tecellî ve zuhur), bir takım taayyün dereceleri ve iniş (tenezzül) mertebelerinden geçer. Yani, yaratılış bir meydana çıkıştır ve iniş mertebeleri de sıfatlarda bil-kuvve mevcûd olan istidatların derece derece görüşünden başka bir şey değildir.

Şeyh der ki; Tasavvufsuz Vahdet-i vücûd olamaz. İyi bilinmelidir ki tasavvufun en son merhalesi, Vahdet-i vücûd’un bidâyetidir. Hiç olduğunu bilen, zerre hakir olduğunu gören kişi ancak Hakk’ı görür, Vahdet-i vücûd’dan ancak böyleleri bahsedebilir. Allah-u Teâlâ dilerse esrarını onlara açar. Bunlar da dünya yüzünde yok denecek kadar nadirdir. Bu nükteyi ve inceliği anlamak her velinin işi değildir.

Şeyh der ki; Mürşîd-i hakîkî Hazret-i Allah’tır. Bunlar Hazret-i Allah’ın talebesi olduğu için Hazret-i Allah’ı bunlar bilir. Hazret-i Allah onlara ne öğrettiyse ve ne gösterdiyse onu bilir ve görürler, o esrarı ancak onlar çözer ve çözdürmeye çalışırlar. Allah-u Teâlâ’nın onlara göstermesiyle, O’nun izin verdiği ölçüde ve kaldırabilecekleri ölçüde kendilerine nasîb eder ve bu dereceye ulaşan kişiler vahdet-i vücûd’u O’nun dilediği kadar bilirler.⁶⁵

2.4. Tevhîd

Tevhîd, Arapça, birleştirmek demektir.⁶⁶ Vahdet kelimesi, köken olarak Arapça bir kelimedir. “tek kalmak, tek başına kalmak” anlamlarına gelen “vâhide” fiilinin mastar halidir.⁶⁷ Ayrıca bir şeyin bölünemezlik durumuna ve tekliğine “vahdet” denir. Tevhîd; Allah’ın zâtında, sıfatlarında ve fillerinde bir, yegâne ve benzersiz olduğunu benimsemektir.⁶⁸ “Vahdetu’l-bârî” şeklinde, Allah hakkında kullanıldığı zaman “zâtının birliği” anlamına gelir. Bu anlamda vahdet, bölünemeyen, parçalanamayan hakiki birliktir.

⁶³ Şemsüddîn Rûhî, *Dîvân-ı Rûhî*, s. 33.

⁶⁴ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 36.

⁶⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 44.

⁶⁶ Cebecioglu, a.g.e, s. 659; Âsım Efendi, a.g.e., “Tevhîd” maddesi, c. II, s. 323; Bkz; Cürçâni, *Ta’rîfât.*, s. 146.

⁶⁷ İbn-i Manzûr, a.g.e, c. III, s. 448.

⁶⁸ DîA, a.g.e, “Tevhîd” md., c. 41, s. 21.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde, Allah'ın bir tek oluşu, benzersiz oluşu, ortağının bulunmayışı vurgulanmaktadır. "İlahınız bir olan Allah'tır".⁶⁹ "De ki, o tek olan Allah'tır."⁷⁰, "İki ilâh edinmeyin, çünkü O, sadece bir tek ilahdır."⁷¹ ayetleri bunlardan bazılarıdır.⁷²

Mutasavvıfların ileri gelenlerinden Cüneyd-i Bağdâdî tevhidi; içinde her nevi eser ve şeklin izmihlale uğradığı ve bütün bilgilerin mahvolduğu bir mana olarak tanımlar.⁷³ Hucvîrî ise; bir şeyin (yegâneliğine, vahdâniyetine) ve birliğine, o şeyin birliği hakkındaki sıhhatli bir ilimle hükmetmektir, diye açıklar.⁷⁴ Hakk Teâla, zat ve sıfatlarında bölümsüz, fiillerinde delilsiz ve şeriksiz olarak vâhid olduğu için, muvahhidler ve tevhîd ehli O'nu bu sıfatta tanımışlar, birliği hakkındaki bilgilerine de "Tevhîd" adını vermişlerdir.⁷⁵

Şeyh hazretleri: "Kaygılarını tek'e indirenin, diğer kaygılarına Allah-u Teala (c.c.)'nin kefil oluşu"⁷⁶na dair hadis-i şerifini kendine ilke edinmiş bu çizgide tevhîd inancını sağlam bir çizgiye oturtmuştur.

Şeyh hazretleri, nefsin heva, heves ve isteklerinden kurtulup selamete ermenin yolunun tevhiden geçtiğini ve meselenin kökten çözümünün tek çaresinin tevhîd olduğunu eserlerinde açıkça dile getirmiştir.

Şeyh derki, temeli sağlam olmayan bir bina eninde sonunda zarar görmeye, hatta yıkılmaya nasıl mahkumsa, tevhîd temeli sağlam olmayan bir anlayış ve düşünce de aynı şekilde, Allah'ın hak yolundan sapmaya açık olacaktır. Şeyhe göre, ehli tasavvufta tevhîd asıldır, hiçbir şekilde taviz verilemez, tevhîdi sağlam olan, kalesini her türlü saldırıdan emin kılmış sayılır.⁷⁷

2.5. Mürşîd

Mürşîd kelimesi, "irşâd" kelimesinden türemiş ism-i fâildir. Lugat olarak rehber, delil, kılavuz, yol gösteren, uyaran, irşad eden demektir.⁷⁸

Gerçek mürşîd, Hz. Muhammed'dir. Diğer mürşîdler onun manevi mirasını elde etmeye muvaffak olan kişilerdir. Seyyîd Şerif Cürcânî (1340/1413), mürşîdi; doğru yolu gösteren, sapıklıktan önce hak yola ileten kişi olarak tanımlar.⁷⁹ Mürşîde itaat, çok

⁶⁹ Bakara, Sûresi, âyet, 163.

⁷⁰ İhlas Sûresi, âyet, 1

⁷¹ Nahl Sûresi, âyet, 51.

⁷² Kur'an-ı Kerim'de yer alan Tevhîd'le alakalı diğer ayetler şunlardır; Âl-i İmran, âyet, 2-6-18; Nîsâ, âyet, 87-171; En'am, âyet, 19-102; Tevbe, âyet, 31; Hûd, âyet, 14; Ra'd, âyet, 16-30, ayet-i Celîleleridir.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, II.ci Baskı, İstanbul 1981. s. 387.

⁷⁴ Hucvîrî, a.g.e, s. 519.

⁷⁵ Hucvîrî, a.g.e, aynı yer; Kuşeyrî, a.g.e, s. 389..

⁷⁶ İbn-i Mâce, *Sünen*, Mukaddime, s. 23.

⁷⁷ Şemsüddin Rûhî, *Ravdu'n-Nâim*, ss. 34-42-84-88-96-14-132-147-223-2265-287-312; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhî*, ss. 22-28-33-42-48-54.

⁷⁸ Uludağ, a.g.e, s. 389; Cebecioğlu, a.g.e, s. 455; İbn-i Manzûr, a.g.e, "Mürşîd" maddesi; Âsım Efendi, a.g.e, c. III, s. 232.

⁷⁹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 455; Bkz; Cürcânî, a.g.e, s. 211.

önemlidir. Çünkü onlara itaatsizliğin ve saygısızlığın tevbesi yoktur. Mürîd Sadâkat ehli olmalıdır.⁸⁰

Şeyh hazretleri Mürşîd-i kâmiller için çok güzel ifadeler kullanmış, onların faziletlerine ve toplum üzerinde ne kadar gerekli olduklarına ve Allah katındaki sorumluluklarının ne kadar ağır olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur.

Şeyh der ki: Her mümin ziyaret için gittiği mürşîd-i kâmilî, Allah ve Resulü'nün bir emaneti olarak görmelidir. Ona karşı yapacağı hürmetin, aslında Allah ve Resulü'ne yapılan bir hürmet çeşidi olduğuna inanmalıdır. Şeyh mürşîddir, ruh ile meşgul olur, mürebbîdir. Kendisine intisâb eden müridin bütün hususiyetlerini, kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak, herkese ayrı ayrı yol gösterir.

Şeyh der ki; Peygamberimiz'in sünneti ve Kur'an-ı Kerim'in buyurduğu emir ve yasakları takip eden "Sûfiyyûn" yolu İslamiyetle beraber başlamış ve zamanımıza kadarda devam etmiştir. Bu yol, Allah'a ibadetin korkudan değil de, sevgiden yapılmasını prensip edinmiştir. Bu yolun ilk yolcuları, Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Selman-i Fârisî ve diğer bazı kıymetli sahabelerdir. Allah hepsinden razı olsun.⁸¹

Bu yolun yolcuları, dinde verilmiş müsaadelerden ziyade, en efdal, Allah katında en kıymetli olanı tercih ederler. Bütün dünya ve ahiret işlerinde hepsi "Sünnet" dediğimiz, Peygamberimiz'in hareketlerini, adetlerini, ahlakını taklit ve tatbik etmişlerdir. Hepsi de evvela, Kur'an-ı rehber edinmişler ve din ilimlerine çok büyük önem vermişlerdir. Bilinen bütün mürşidler, yetişme çağlarında başka bir mürşidin elini öpmüş, ona imkan nispetinde bedenen ve ruhen hizmet etmişler ve zamanı gelipte manevi olgunluğa erişince izin verilmiş sekçin kimselerdir. Bu izin, mürşidin kendi arzusuna bağlı değildir. Allah tarafından manevi bir işarettir. Zaten, Allah tarafından verilmiş bir işaretle izin verilmeyen kimse, Allah'ın memuru olamaz. Hakiki izin sahibinin yardımcısı Allah olduğu için ondan istifade edilir. Allah ancak izin verdiklerine yardım eder. Allah'ın memurları da yetişme, akıl, firâset ve takvâ derecelerine göre, değişik tarzda büyüklük ve salâhiyette oldukları için, onların yanındaki istifade nisbeti değişir. Bazılarından daha çok, bazılarından daha az istifade edilir.⁸²

Şeyh der ki; Mürşidler şöyle tarif edilir; "*Zâhiruhû meal halk, bâtinuhû meal Hak*" Zahiri dış halleri halkla, dünya ile; iç alemleri ise Allah'la birlikte olmaktır. Mürşidlerin yanında dünya işleri görüşülür. Onlarda bu işlere iştirak ederler, ancak kalpleri ise Allah'la beraberdir. Onların yanında dünyanın sevgisinin bir sinek kadar değeri yoktur. Dünyayı, ahireti kazanmak için vasıta olarak kullanırlar. Onun için dünya işlerine de bizler gibi çalışırlar. Fakat, niyetleri yalnız ve yalnız ahiretin ve Allah'ın rızasının kazanılmasıdır. Yoksa, dünya malı toplamak değildir.⁸³

⁸⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 418.

⁸¹ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 7.

⁸² Şemsüddîn Rûhî, a.g.e., s. 7

⁸³ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e., aynı yer.

Allah sevgisi onların kalbini tamamen doldurduğu için, dünya malının sevgisine yer kalmamıştır. Nasıl ki Mecnun yalnız Leyla'sını düşünürse, severse, mürşîdlerin Leyla'sı da Allah-u Teala hazretleridir.⁸⁴

Peygamberimiz'in şerâatına ve sünnetine aykırı hareket eden ve kendini mürşîd sanan kimsenin kendine bir faydası olamayacağı gibi onun elinden bir başkasına da fayda gelmez. Çünkü kendisi hidayete gelmemiş ki başkasının hidayetine vasıta olsun, ona fayda versin.⁸⁵

Şeyh der ki; Mürşîdler, Allah'ın yeryüzündeki askerleridirler. İnsanları, doğru yola çevirme memurlarıdır. Peygamberimizin vârisleridirler. Bu sebepten dolayı, onun vazifesini devam ettirmeye memurdurlar. Bu vazifelerini ise tevbe suretiyle, hidayete kavuşulmasıyla yaparlar. İnsanlara, Allah'ın rahmetini tattırarak, Allah'ı sevdirebilirler. Buna paralel olarak da Allah'a da kullarını sevdirebilirler.⁸⁶

2.6. Mürîd

Mürîd, Arapça isteyen demektir. Allah'a ulaşmayı arzu eden, bir başka deyişle, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe (veya mürşîde) bağlanan (öğrenci olarak kaydını yaptıran, bey'at eden) kişiye mürîd denir.⁸⁷

Mürîd, kendi ihtiyârından sıyrılarak, nefsinde ve malında ancak mürşîdine amel etmeli, sâdık olmalı, huzurunda sükût etmeli ve her daim edebi ziyadesiyle muhafaza etmelidir.⁸⁸

Tasavvuf yolundaki mürîd, Allah'a yaklaşmayı arzu edip, kendisine o yönde bir vesile arayan ve o vesileyi de mürşîdi kâmil olarak bilip ona teslim olan ve ondan alacağı terbiye ile irşad olan sülûk ehlidir. Başka bir deyişle salıktır. Sadece Allah'ın rızasına taliptir. Mürîdin en büyük sıfatı yokluktur. Yani üzerinde taşıdığı varlığa ait mevcudatın cümlesinden vazgeçip, mürşîd kapısından girerek o yokluğuyla Allah'a ulaşarak, O'nunla var olmasıdır. Bunun dışında arayıcı, arzu edici veya murâd ediciler hedefleri doğrultusunda birer yolcudan veya birer meşakkat ehlinde öteye gidemezler. Çünkü Allah'ın rızasının dışındaki her şey gerçek mürîd için "hiç" ölçüsündedir. Kendi isteğini şeyhinin isteğinde eriten, fani kılan kişiye mürîd denir ki, bu eğitim, kulu Allah'ın iradesine teslim olmaya götürür.⁸⁹

Şeyh der ki: Mürşîdine, mürit kardeşlerine ve tüm Müslümanlara özellikle Cuma günü, Ramazan ayında, arife gününde, seher vakitlerinde, hac sırasında, Allah yolunda savaşırken, yağmur yaparken, ezan ile kamet arasında, secdede, iki hutbe arasında dua etmelidir. Duayı yalvararak ve huşuyla yapmalı; korku ve ümit duygularını dengelemeli

⁸⁴ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 8.

⁸⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 9.

⁸⁶ Aktepe, a.g.e, aynı yer.

⁸⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 454; İbn-i Manzûr, a.g.e, "Mürîd" maddesi, c. III, s. 235; Âsım Efendi, a.g.e, "Mürîd" maddesi, c. III, 321.

⁸⁸ Sühreverdî, a.g.e, s.389.

⁸⁹ Şemsüddîn Rûhî. "Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdab" s. 11.

ve kabul edileceğini ummalıdır. Duanın başında Allah-u Teala'ya hamd etmeli, Peygamberimize salat ve selam getirmeli ve yine duayı aynı şekilde bitirmelidir.⁹⁰

Şeyh der ki; Tüm işlerinde Allah-u Teala'yı unutmamalı; alışveriş sırasında Allah'ın takdirini kabullenmeli; öldükten sonra sevap defterini kabartacak iyi işler yapmalıdır. Allah'u Teala'nın kendisine bağışlamış olduğu nimetlerine tüm bedeniyle ve hareketleriyle şükretmelidir.⁹¹

Şeyh der ki; Kalbinin hastalıklarını iyileştirmeye uğraşmalı ve aşağılık duygusuna kapılmayarak ruhunu yüce duygularla süslemelidir. Görevlerini titizlikle yapmalı, onların değerini azaltacak davranışlardan kaçınarak gerçek bir çabayla Allah-u Teala'ya yönelmelidir. Zenginliği önemsememeli; yanında toprak ile altın eşit olmalıdır. Zevk ve eğlenceye düşkün olmamalı; olayların kendisini etkilemesine izin vermemeli; aksine olumsuzlukları gidermeye çalışmalıdır.⁹²

2.7. Muhabbetullah

Muhabbet hali, kulun gözüyle Allah'ın kendisine verdiği nimetlere; kalbiyle Allah'ın kendisine olan yakınlık, inâyet, hıfz ve yardımına; îmânı ve yakîniyle Allah'ın kendisine hidâyet ve inâyet nasîb ederek kendisine bakarak Yüce Mevlâ'yı sevmesidir.⁹³

Şeyh der ki, Muhabbetullah, Kulun, ilâhi aşkın ateşi ile yanıp kavrulup, başka bütün sevdiği her şeyden el çekmesi, Allah'tan gayrı olan her şeyden yüz çevirmesi ve O'nu kayıtsız, şartsız, ve koşulsuz delicesine sevmesidir.⁹⁴

Şeyh der ki: Gerçek muhabbet, sevgilinin arzu ve isteklerini, kendi nefsinin arzu ve isteklerine tercih etmektir. Kâmil mürşide gösterilen bu muhabbet, esasında Yüce Allah içindir. Bu hâli elde eden insanın bütün arzusu, mürşidinin sevdiği şeyleri yapmak ve devamlı onun istekleri doğrultusunda yaşamak olur.⁹⁵

Dünya varlığından sıyrılan ve dünyevi tüm şeylerle alakasını kesen aşkın kalbinde Hakk ile baki olarak hiçbir şey kalmaz. Kişi öyle bir fena makamına erer ki, Hakk'tan başka hiçbir şey müşahede etmez olur. Kendi benliğinden sıyrılır, kendi yok olur, Hakk ile bütünleşmiş olur. Bunun sonucu olarak kişi, her türlü tasarrufun yegane sahibi "*Hâkim-i mutlak*"ın emrinde ve O'nun vasıfları ile görür ve görünür. Dolayısıyla her gördüğü sevgiliye muhabbet nazarıyla baktığı için Hakk'ın tecellisini görür.⁹⁶

2.8. Fakr

Arapça, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık gibi manaları ifade eder. Varlıktan kurtulup, Allah'ta fani olmaktır. Fakr, şerefli bir makamdır.⁹⁷ Değişik manalara gelen bu kelime, Kur'an-ı Kerim'de on dört yerde geçerken, bunların ikisi muhtaç,⁹⁸ on ikisi

⁹⁰ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, aynı yer.

⁹¹ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 13.

⁹² Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, aynı yer.

⁹³ Serrâc et-Tûsî, Ebû Nâsır, "*el-Luma*", "*İslam Tasavvufu*", Çev. Prof. Dr. H.K. Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996, s. 56.

⁹⁴ Şemsüddîn Rûhî, *Dîvân-ı Rûhî*, s. 43.

⁹⁵ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*, s. 17.

⁹⁶ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 42-46-52

⁹⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 20; İbn-i Manzûr, a.g.e, "Fakr" maddesi.

⁹⁸ Kasas Sûresi, âyet, 24; Fâtır Sûresi, âyet, 15.

fakir, fakirlik,⁹⁹ biri de bel kemiği manasına karşılık kullanılmıştır.¹⁰⁰ Fakr, eliyânın şîârı, asfiyânın zîneti ve Hakk Subhânehû ve Teâlânın has dostları olan enbiyâ ve Takvâ sahipleri için tercih ettiği bir haslettir.¹⁰¹

Şeyh der ki, Allah dostları fakrı kendilerine bir manevi işaret, bir huzur beklentisi, bir fazilet ve şeref nişanı olarak görmelidirler ki, Cenâb-ı Hakk'ın sayısız ihsanlarına ve nimetlerine kavuşabilsinler.

Şeyh hazretleri tasavvuf felsefesinde temel prensipleri ortaya konmuş olan fakrı her haliyle bizzat yaşamış ve bunu tüm müridlerine ve çevresindekilere aşlamış ve tavsiye etmiştir. Şeyh derki; gönül sultanlığının, manevi huzur ve mutluluğun fakrı, bir fazilet ve şeref olarak görüldüğü sürece gerçekleşir, aksi durumda hiçbir fayda sağlamaz ve bundan hiçbir feyiz alınmaz.¹⁰² Mülk âleminde zengin olmak, para kazanmak gibi meyillere zemin hazırlayan mülkiyet duygusu, aslında insanın fakrını hissetmesi için verilmiştir. Mülk boyutu ile, farâzî şekilde yaşanan mülkiyet ve bunun uzantısındaki farazî zenginlik, şeriatın zahirine binaen yaşantısı yönüyle gerçek fakrın hissedilmesine sahip olunan tek şeyin Yüce Yaradan'ın bahşettiği “cüzî irâde” olduğu sonucuna ulaştırmalıdır.

Sonsuz fakr, sonsuz zenginliğin anlaşılabilmesi zeminidir. Aslında gerçek fakr, gerçek zenginliktir. Farâzî, gelip geçici bir zenginliğin terk edilmesi, benliğin mülkten elini çekmesi, kur'an ve sünnete uygun yaşama gayretinin sonucunda insandaki ene duygusunun tamamen ortadan kalkması ve tabiatın silinerek berraklaşması sonucunda bunların arkasına gizlenmiş esmâ açığa çıkar. Bu seviyeye ulaşarak bu güzellikleri yaşayan insanın zenginlikten nasibi, toprak altında altın küpü bulmuş bir insanın yaşadığı sevinçle mukayese bile edilemez.¹⁰³

2.9. Halvet

Halvet kelimesi, uzlet, inziva, yalnızlık, boş yer, nikahlısı ile kapalı yerde bulunma, تنها, boş olma, boşaltma, şenliksiz yere uğrama, yalnız başına bir yere uğrama gibi manalara gelir. Halvet, tasavvufi hayata yeni başlayan kimsenin hemcinslerinden ayrılmasıdır.¹⁰⁴

Halvet, Arapça, “yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek” demektir. Tasavvufta, zihni konsantrasyonu gerçekleştirmek için ve bazı özel zikirlerle riyazetleri gerçekleştirmek üzere, şeyhin müridini karanlık bir yere, belirli bir süreliğine koyması işlemidir.¹⁰⁵

Halvet, safvet ehlinin sıfatı; uzlet, vuslat ehlinin emaresidir.¹⁰⁶ Şeyh der ki, halvetten asıl maksat şudur; Halvet sevgiliyle baş başa kalmaktır. Her türlü halvetin

⁹⁹ Bakara Sûresi, âyet, 268-271; Âl-i İmran Sûresi, âyet, 181; Nîsâ Sûresi, âyet, 6-135.

¹⁰⁰ Kıyâme Sûresi, âyet, 25.

¹⁰¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 359.

¹⁰² Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 48.

¹⁰³ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 54.

¹⁰⁴ İz, Mahir , *Tasavvuf*, İstanbul 1988, s. 168.

¹⁰⁵ Cebecioğlu, a.g.e, s. 249; Âsım Efendi, a.g.e, c. III, s. 246.

¹⁰⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 197.

eriştiği yegâne merci Cenâb-ı Hakk'tır. Aşk ile dolu gönüller, sadece sevgiliyle hemhâl olurlar. Onunla baş başa kalıp, onun sırlarına ererler.¹⁰⁷

Şeyh der ki, halvet olgunlaşmak ve ilerlemek için belli bir müddet tenhâda yalnız kalmak halidir. Halvet, vuslat (kavuşma) alâmetidir. Bu prensip seyr-u sulûk mesabesine ulaşmış kabiliyetli dervişler ve mürşîd-i kâmiller tarafından tatbik ettirilir. Bu prensipleri uygulamadaki asıl amaç; ibadet, dua, riyâzet, mücâhade, çile, halvet ve tefekkür neticesinde ruhun derece derece saflaşması ve ilâhi hakikatları kavramasına engel olan perdelerin kalkarak aslî berraklığını kazanmasına imkan sağlamaktır.¹⁰⁸

2.10. Zikir

Arapça, unutmamanın zıddı olan hatırlamayı ifade eden bir kelimedir. Zikir, lügatta, anma hatırlama, zihinde tutma, yâd etme unutmama, ağzına alma, açıklama manasında Kur'an kaynaklı bir tasavvuf kavramıdır. Zikir, diğer bir ifade ile korku (havf) veya sevginin çokluğun sebebiyle, gaflet meydanından müşâhede alanına çıkıştır. Zikir, âriflerin yaygısı, muhîblerin sağlama bastığı yer, âşıkların şarabıdır. Kısaca zikir, zikredilenden (Allah'tan) başkasını unutmaktır.¹⁰⁹

Zikir, Hakka giden yolda riayet edilmesi son derece mühim olan kuvvetli bir esastır. Hatta bu yolda temel şart zikretmektir. Devamlı zikretmenin dışında, başka hiçbir şekilde Allah'a ulaşmak mümkün değildir.¹¹⁰

Şeyh der ki, zikir şeytanı yanından uzaklaştırır ve Allah'ın hoşnutluğunu kazandırır. Kalpten gam ve tasayı giderip, kalbe ferahlık, sevinç ve rahatlık bahşeder. Kalbi ve yüzü nurlandırarak, bedeni ve ruhu güçlendirir. Hataları önler, giderir ve yok eder. Zikir kalbin şifa ve ilacıdır. Zikir, cehennem ile kul arasında bir duvardır. Zikir, dilin gıybet, yalan ve haram şeylerle meşgul olmasını önler. Zikir, murakabeyi temin eder ve ihsan kapısının açılmasına vesile olarak, Allah'a kurbiyyeti sağlar.

Usulüne ve gayesine uygun olarak yapılan zikir, tarîkat ehli kişinin daima Allah'ı hatırlamasını, dünyada başıboş olmadığının şuurunun canlı tutulmasını ve bu şuurla hareket etmesini ve davranışlarını Allah'ın koyduğu ölçülere göre ayarlamasını temin eden bir otokontrol vasıtası durumundadır.

2.11. İhsân

Bir şeyi iyi ve güzel etmek, güzel bilmek manasına Arapça bir kelime olan ihsân, tasavvufî terim olarak; her ne kadar görmese de, sanki Allah'ı görüyormuş gibi kulluk etmedir, anlamındadır.¹¹¹ İhsan bir makamdır. Bu makamda kul, Hakk'ın isim ve sıfatlarının izlerini düşünme durumundadır. İbadet yaparken Allah'ı hemen önünde imiş gibi düşünür ve sürekli O'na bakış halindedir. Bunun en düşük derecesi, Allah'ın

¹⁰⁷ Şemsüddîn Rûhî, *Dîvân-ı Rûhî*, s. 48.

¹⁰⁸ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 234.

¹⁰⁹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 728; İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "zikir" mad., c. I, s. 1071, Beyrut; Asım Efendi, a.g.e. "zikir" mad., c. II, s. 346; Bkz; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, "zikir" mad., c. II, s. 545; Cürçânî, a.g.e, s. 301.

¹¹⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s. 301

¹¹¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 299; İbn-i Manzûr, a.g.e, "ihsan" maddesi; Asım Efendi, a.g.e, c. II, s. 543; Bkz; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, "ihsan" maddesi, s. 232.

kendisine baktığını düşünmektir. Bu, murakabenin ilk derecesidir. Bunun tahakkuku için yedi şeye ihtiyaç vardır.¹¹²

Şeyh der ki, kulun ihsânı, Allah-u Teala'ya taatte bulunması, Hakk'ın ihsânı ise, şükre muvaffak kılmak için, kuluna lütufta bulanmasıdır. Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsanları sonsuzdur. Bu sebeple kul, kendisine gelen güzel ve hayırlı nimetler gibi, belalarında Hakk Teala katından gelen bir ihsan olduğunun şuuruyla hareket etmeli ve her kazaya rıza göstermelidir.¹¹³

İhsân gerçek aşktır. Sevdiğinin sevgisini kazanma çabasıdır. Sevdiğin için elinden gelen ne varsa, sunabildiklerinin en güzelini sınma çabasıdır. İhsan, dağın doruklarında olmak gibidir, bu durumda duygular daima zirvededir. Coşkudan, heyecandan hiç bir şey eksilmez. Sular içinde hala akması gereken ne varsa, durulmadan akmaya devam eder. İhsan her şeye rağmen bilinçli olmak halidir. İhsan yalnız ibadetle ilgili meselelerde mü'minin yükümlü olduğu bir sorumluluk değil, bütün söz ve işlerindeki değişmez tavrıdır.¹¹⁴

İhsân makamı, manevi huşu ve huzur içerisinde Allah-u Zülcelâl'e ibadet ederek kalbin temizlenmesini sağlama gayretidir. Bundan dolayı ihsan makamı olmazsa dinin bir kısmını eksik bırakılmış olur. Hadis-i şeriflerde açıkça, kulun bütün ibadet ve kulluk görevlerini yerine getiren yani hayatının her anında, Allah-u Zülcelâl'in kendisini gördüğünün, işittiğinin ve bildiğinin şuurunda olması gerektiği beyan edilmektedir. İşte, kişinin bu ihsan halini bozan sebepler; şeytanın vesvesesi, nefsin arzuları ve dış dünyanın etkileridir. O halde, bu tesirlerden kurtulmamız gerekmektedir ki ihsanı yaşayabilelim. Bu tesirlerden kurtulma yolu ise bunların sebeplerini, insana nasıl tesir ettiklerini ve bunlara karşı ne gibi tedbirler alınması gerektiğini; kısaca bu marazi durumun teşhis ve tedavisini bilmemiz gerekmektedir. Bu marazları tedavi etme usulü ve kurallarını en iyi bilen birer tasavvuf mütehasısı olan mürşid-i kâmil; hem bu konulardaki zâhirî ilmini, hem tecrübelerini ve hem de bâtinî yolla Allah-u Zülcelâl'in verdiği manevî ilmi kullanarak kişiyi tedavi edebilir.¹¹⁵

2.12. Sıdk

Arapça, doğruluk demek olan sıdk, gerçeklik, kalp temizliği manalarına gelir.¹¹⁶ İstılahta sıdk, müslüman'ın Hakk'a ulaşmasını temin eden gerekli sıfatlardan biridir. İnsan sıdk, ihlas ve sabır sahibi olmakla olgunluğa erer.¹¹⁷ Sır ve aleniyyenin (içte olanla, dışta olanın) eşit olması, "olduğun gibi görün veya görüldüğün gibi ol" vecizesinde anlatılmak istenen husus, mü'minin imanında sıdkı kadar, kafirin de

¹¹² Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer.

¹¹³ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 243, Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhî*, s. 34; aynı yazar, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 18.

¹¹⁴ Şemsüddîn Rûhî, a. g. e, ss. 348-356; Aynı yazar, a.g.e, s. 54-56.

¹¹⁵ Şemsüddîn Rûhî a.g.e, ss. 312-367-386; Aynı yazar, a.g.e, ss. 26-61.

¹¹⁶ Cebecioğlu, a.g.e, s. 566; İbn-i Manzûr, a.g.e, "sıdk" maddesi; Bkz; Cürçânî, a.g.e, "sıdk" maddesi; Râgıb el-İsfehâni, "sıdk" maddesi; Âsım Efendi, a.g.e, c. II, s. 567.

¹¹⁷ Âsım Efendi, a.g.e, "sıdk" maddesi, c. II, s. 567; Ayrıca konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz; Serrâc, *el-Luma'*, s. 216; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, c. I, s. 324; Gazzâlî, *İhyâ*, c. IV, s. 374.

küfürde sıdkı, şahsiyetteki dengenin bir göstergesidir. Salikin, söz ve işinde sıdkı ön planda tutmayı alışkanlık haline getirmesi ve bu halini devam ettirmesi, onu sıddıklar zümresine dahil eder.¹¹⁸ Sıdk, helâk olunacak yerde, hak olanı söylemektir. Özün söze uygun olmasıdır.¹¹⁹

Şeyh der ki: sıdk; içte ve dışta, Allah ile beraberliği, istikâmet (şeriata bağlı olmak) üzere muhafaza etmekle olur. Bu istikâmetin sağlanması, Allah'ı sürekli kalpte muhafaza etmek, O'ndan başka şeyleri hatıra getirmemekle mümkün olur. İnsan, kendisine bir zarar dokunacağından korksa bile, yine de doğruluktan ayrılmamalıdır. Zira bu davranış mutlaka kişinin yararınadır. Bir fayda dokunacağını ümit etse bile, yalan söylemekten de çekinmelidir. Çünkü yalan er ve geç insana zarar verir. Cenâb-ı Mevlâ yüce kitabımızda gideceğimiz yolu bize ayan beyan göstermiştir. Kur'an'ın rehberliğinde helal ve haramı, hayır ve şerri, iyi ve kötüyü, adalet ve zulmü, hak ve vazifeleri Peygamber'i vasıtasıyla, iyiliği emredip, kötülükten sakındırma çizgisinde bizlere açıkça bildirmiştir. Bizlere düşen Hak din yolunda Hakk'a erişmek için vazifemiz, onun göstermiş olduğu şerefli yoldan yürümek, ya dediklerini yaparak, yapma dediklerini de asla yapmamak kaydıyla sakınmak, sıdk ve sadâkat üzere olmaktır.¹²⁰

2.13. Zühd

Zühd, Arapça, rağbetsiz olmak, terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğz etmek ve mâsivâyı terk etmek manalarına gelir.¹²¹ İstılahta zühd, dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâyâ olan meyil ve sevgiden alıkoymaktır.¹²²

Zühd, yüce bir makamdır, Hoş hallerin, güzel mertebelerin temelidir. Hakka yönelenlerin, her şeyden vazgeçip O'nun rızasına tâlib olanların ve tevekkül ehlinin ilk basamağıdır.¹²³

Şeyh der ki, dünyada zühd sıfatıyla anılmak, bin güzel ad ve sıfatla anılmadan daha değerlidir. Dünyaya rağbet sıfatıyla anılmak ise, bin kötü sıfatla anılmak demektir. Çünkü zühd, Allah'ın Peygamber'i için seçtiği, Peygamber'in de nefsi için ihtiyar ettiği bir sıfattır. Zühd helallerde olur. Haram ve şüpheli olanı zaten terk etmek farzdır.¹²⁴

Şeyh der ki, zühdün gayesi, müslümanın sahip olduğu imanın mahiyetini arttırarak, dinine duyduğu değeri yükseltmektir. Külfetsiz nimet düşünülemez. Hastalığın ne olduğunu bilmeyen bir kimse için, sıhhatin bir nimet olarak kabul edilmesi mümkün değildir.¹²⁵

¹¹⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 567.

¹¹⁹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 292.

¹²⁰ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 356; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 46.

¹²¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 734; İbn-i Manzûr, a.g.e, "zühhd" maddesi, c. III, ss. 197-197; Âsım Efendi, a.g.e, "zühhd" maddesi, s. 1125

¹²² İbn-i Manzûr, a.g.e, s. 197.

¹²³ Serrâc, a.g.e., s. 45.

¹²⁴ Şemsüddîn Rûhî, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 24.

¹²⁵ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 27.

Şeyh der ki, emek verdiğimiz bir şeyin değeri de büyük olur. Zühd, dünyaya karşı duyulan rağbeti, gönülden söküp atmaktır. Bir kimse, dünya malını, nefse ait hevesleri, şöhret ve kazanma hırsını gönülden çıkarmadığı müddetçe zâhid olamaz. Zühd'den murâd, gönül hanesini ağıyardan temizlemektir. Çünkü, Allah ve Peygamber sevgisi zühd sayesinde gerçekleşir.¹²⁶

Şeyh der ki, nefsi tezkiye konusunda takip edilmesi gereken yol, dini, nefsi için vicdan kılmaktır. Maddi varlığını besleyen kimselerin tatmini imkansız ve fâsit bir daire içine gireceği şüphesizdir. Her şeyi maddi ölçüler içinde değerlendiren kimselerden meydana gelen toplumlarda hikmet ve tefekkürden eser kalmaz. Sadece teknik ve teknolojinin esiri olan insanların makinadan hiçbir farkı olmaz, kalb-i selîm, nefse nisbetle, ruha yönelmek suretiyle gerçekleşir.¹²⁷

Şeyh der ki, her daim dünyayı kalbinizden çıkarın, ona hiçbir zaman kalbinizde yer vermeyin, kalbinizden dünya ne kadar uzak olursa, sizler o kadar selamette olursunuz. Kalbinizde yeri olmayan dünya, dışardan ne kadar çırpınırsa çırpınsın, Allah'ın inayetiyle size zarar veremez, bu şekilde devam ettiğiniz surette, dünyanın esiri olmazsınız aksine dünyanın istek ve tuzaklarına karşı siz hükmeder duruma geçersiniz. Unutmayın ki; haramdan yüz çevirmek farz, helalden fazla olanları tek etmek fazilet ve şüpheli olan şeyleri terk etmekte keramet alametidir.

2.14. Tevâzû

Tevâzû, Arapça da alçak gönüllülüğü ifade eder. Azlıkla övünmek, alçak gönüllülüğe yönelmek, herkesin ağırlığını yüklenmek şeklinde de tarif edilmektedir.¹²⁸ Tevâzû, nefsi tanıyıp ciddi olarak alçaltma, tevâzû hürmetine nefsi yüceltmedir.¹²⁹

Tevâzû, hased edilmeyen bir nimettir. Kibir ise, merhamet olunmayan bir felakettir. İzzet ve şeref tevâzûdadır. Kibirde izzet arayan bulamaz ve muvaffak olamaz.¹³⁰

Şeyh der ki, kâinâtın yegane sahibi olan Cenâb-ı Mevlâ hazretleri, yaratmış olduğu tüm nimetleriyle kullarını rahmetinin bir eseri olarak hiç kimseyi ayırt etmeyip nasıplendirdiği gibi, kainatta yer alan, güneş, toprak ve su gibi en önemli üç nimeti de, kafir, Müslüman, zalim, mazlum, fakir, zengin hiçbir mahlukatı ayırmaksızın herkesi nimetlerinden eşit şekilde faydalandırdıklarını, buna karşılık ne yapılsa yapılsın, ne denilirse denilsin üzerlerine düşen vazifeyi hiçbir şikayette bulunmadan, sızlanmadan, en ufak bir acizlik belirtisi göstermeden yaptıklarını, bu yönleri itibariyle şefkatin, tevâzûnun ve merhametin timsali olduklarını, dolayısıyla insanların bunlardan büyük ibret alarak hayatlarını ve davranışlarını bu çerçevede değerlendirmeleri ve şekillendirmeleri gerektiğine dikkat etmelerine vurgu yapar. Ayrıca, tevâzûnun timsali

¹²⁶ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 78-82.

¹²⁷ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, ss. 101-163-243.

¹²⁸ Cebecioğlu, a.g.e, s. 656; İbn-i Manzûr, a.g.e, "tevâzu" maddesi; Bkz; Râgıb el-İsfehâni, a.g.e, "tevâzu" maddesi"; Âsım Efendi, a.g.e, "tevâzu" maddesi, c. I, s. 1199.

¹²⁹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 657.

¹³⁰ Kuşeyrî, a.g.e., s.235.

olan toprağın üzerine insanlar basmakta, her türlü pisliklerini gömmekte buna rağmen toprak hiç şikayet etmeden içine almamazlık etmeden her şeyi kabul etmektedir, işte bu yönüyle tevazu; topraktan yaratılmış olan insanoğlu için ibretlerle dolu büyük bir nimettir. Tevâzû mü'minin en kıymetli ve kendisine çok yakışan en güzel zinetidir. Mü'mîn olan kişi, daima herkese karşı tevazu sahibi olmalıdır. Mademki her şeyin sonu, topraktır, inanan kişi toprak olmadan önce toprak olmayı bilmelidir.¹³¹

2.15. Güzel Ahlâk

Ahlâk, Arapça hulk'un çoğuludur, huylar demektir. Ahlâk, insanın manevi seciyesini tenzih eden hususiyetlere denir.¹³² Ahlak ilmi ise, öğrenmeye yönelik düzenlenmiş olan ahlâk nazariyesidir. Ahlâk ilmi, faziletler ve onları kazanmak, rezil davranışlar ve onlardan kaçınmak ilmidir.¹³³

Güzel ahlâkın alâmeti, azâ ve cefâ vermekten kaçınmak ve verilen ezâ ve sıkıntıları şikâyet etmekten, âcizlik göstermeden sineye çekmektir.¹³⁴

Şeyh hazretleri peygamber ahlâkıyla ahlaklanmaya azmettiği için, her sohbetinde güzel ahlâk sahibi ve örnek insan olmayı tavsiye ederek, gördüğünüz bir hatayı ifşa edeceğiniz yerde onu setredin. Birbirinizi Allah için sevin. Çevrenizdeki insanları, sizlere olan menfaatlerinden, faydalarından ve iyiliklerinden dolayı değil, rıza-ı lillah için sevin ve muhabbet edin, her işinizde gayeniz Allah'ın rızasını kazanmak olsun, derdi.¹³⁵

Şeyh der ki; insan, hem bilgi sahibi olan, hem de eylemde bulunan bir varlıktır. Neleri yapıp, neleri yapmayacağı din ile kendisine bildirilmiştir. Helal-haram, iyi-kötü, güzel-çirkin kavramlar insanın karar vermesinde etkin olan terimlerdir ve ilahi kaynaklı olarak tesisi edilmişlerdir. Ahlaki değerleri toplumlarda bir müessese haline getirenler peygamberlerdir. Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed, insan olarak sergilediği üstün şahsiyet ve tebliğ ettiği İslam dini ile beşeriyetin kurtuluş reçetesini âleme sunmuştur.

Şeyhe göre; çalışma manevi yönden gayret etmeye işarettir, bunun da temelinde yine çalışma ve gayret etme vardır. İnsan, rûhî melekelerini yüceltmek için feyiz alacağı bir mürşidin talimi üzerine çalışmalı ve tefeyyüz etmelidir.¹³⁶ Bu örneklik için lazım gelen hasletlerden biri de fazilettir. Fazîlet; olgunluk, erdemlilik, üstünlük gibi anlamları ihtiva eder. Fazilet, insanın doğuştan getirdiği iyi yönlerin olgunlaştırılmış şekline denir.¹³⁷

Şeyh der ki, örnek insan olabilmek için, sözüne güvenilir, vadini yerine getiren, bağlılığında şüphe olmayan bir insan modeli şekli ortaya konmaktadır. Bu modelin en güzel örneği ve şeref timsali hiç şüphesiz fahri kainat Efendimiz'dir. O, peygamberlikle

¹³¹ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 384; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 24.

¹³² Cebecioğlu, a.g.e, s. 39; İbn-i Manzûr, a.g.e, "hik" maddesi.

¹³³ Cebecioğlu, a.g.e, s. 39; Gazzâli, *İhyâ*, c. III, s. 27-55.

¹³⁴ Kuşeyrî, a.g.e, s. 332.

¹³⁵ Şemsüddîn Rûhî, *Dîvân-ı Rûhi*, s. 44.

¹³⁶ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 244.

¹³⁷ Cebecioğlu, a.g.e, s. 208.

görevlendirilmeden önce bile hiç yalan konuşmamış; peygamberlik görevlendirildikten sonrada; birine bir şey emanet edildiğinde ona ihanet etmeyi, konuştuğunda yalan söylemeyi, verilen sözde durmamayı, tartışmada aşırı gitmeyi nifâk alâmeti olarak nitelemiş, bu davranışlarda bulunan kimselerde nifâk alameti bulunduğuna dikkat çekmiştir.¹³⁸

Şeyh der ki, Hakk âşıkları kendi gönüllerinde ve baktıkları her yerde, her şeyde, Allah'ın kudretini, büyüklüğünü ve yaratma gücünü görür, hisseder, O'na hayran olurlar. Birliğin müşahedesi onları aşk divanesi eder. Hakikatın sırlarına vâkıf olan can, dışarıdan bakılınca divane gibi görülür; ama o aslen Hakk'ın güzelliğinin hayranıdır. Bundan da kurtulması mümkün değildir. Onun içindir ki âşıklar, bu hallerinden dolayı daima hamd ederler. Yüce Allah'ın vermiş olduğu nimet ve ihsanlarına karşı sena ederler. Allah'ı öven, O'na şükreden bir kul olmak elbette ki Peygamberimiz'in işlemiş olduğu en güzel hasene örneğidir.¹³⁹

Şeyh hazretleri güzel ahlâkla ilgili düşüncelerini şöyle sonlandırır: Etrafınızdakilere karşı daima güzel ahlâkınızla örnek olun. Güzel ahlâkınız sayesinde tüm kapılar yüzünüze açılır. Sizin olumlu davranışlarınız en güzel nasihat ve en güzel örnektir. Sizi görenler dinin güzelliğini davranışlarınızda, tavırlarınızda, eylemlerinizde, hülâsa güzel ahlâkınızda bulsun. Bu sebeple hâl ve hareketlerinize elden geldiğince yanlış yapmama yönünde, mükemmel bir insan olmak, Resulullah ahlâkıyla ahlaklanma yönünde büyük çaba gösterin. Bunları yaptığınız takdirde, öncelikle Cenâb-ı Mevlâ'nın rızasını, inâyetini ve rahmetini, Peygamber'in de sevgisini, teveccühünü ve şefaatinizi ziyadesiyle kazanmış olur, ömrünüzde de huzurlu, mutlu ve saadetli olursunuz.¹⁴⁰

2.16. İhlâs

İhlâs, gösteriş bırakmak; taatte, ibadette, samimi olmak manalarını ihtiva eden Arapça bir ifadedir.¹⁴¹ Kalbi, safâsına keder veren şeyden kurtarma, tam bir doğrulukla kullukta bulunmak, amellerinde Allah'tan başkasından karşılık beklememektir.¹⁴² Taat ve ibadette her daim sırf Allah'ı kastetmektir.¹⁴³

Şeyh der ki; ihlâs sırf Allah rızası için sevmek ve ona karşı samimi olmaktır. Bunun gereği, irşad ve terbiye için tabi olduğu mürşidine bütün varlığı ile bağlanmaktır. Şöyle ki, bütün alem gavs, kutûb, mürşid ve büyük velilerle dolu olsa, mürîd, hidayet ve manevi nasibinin sadece kendi mürşidinin yanında olduğunu bilmeli, kendisine sevgiyle tabi olmalıdır. Mürîd, ulaştığı bütün ilahi ilim, feyiz ve nurun kendisine mürşidinin üzerinden geldiğini, Cenab-ı Hakk'ın onu vesile ettiğini

¹³⁸ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 19.

¹³⁹ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 18.

¹⁴⁰ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, ss. 11-143-213-245-312-335; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhî*, ss. 23-34-46.

¹⁴¹ Cebecioğlu, a.g.e, s. 298; İbn-i Manzur, a.g.e, "ihlâs" maddesi; Bkz; Cürçânî, a.g.e, "ihlas" maddesi; Âsım Efendi, a.g.e, "ihlâs" maddesi c. I, s. 234.

¹⁴² Cebecioğlu, a.g.e, Aynı yer.

¹⁴³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 289.

bilmeli ve kalbini tamamen ona çevirmelidir. Kısaca gönlünü ve gözünü mürşidinde toplamalıdır. Şüphe müride zarar verir.¹⁴⁴

İhlas'lı olabilmenin tek şartı; ömrü boyunca Allah'ın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya sarılan, ibadetin her çeşidiyle O'na ibadet eden Peygamberimiz'i örnek alarak onun gibi yaşamaya gayret etmek, O'nun hayatındaki gibi tüm insanlığa örnek olmak ve yapılan her iyiliği ve ihsanı bir karşılık, bir çıkar ve bir menfaat beklemeden yapabilecek dirayeti gösterebilmekte gizlidir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin....."¹⁴⁵ buyurulmaktadır. Dolayısıyla Allah'a itaat edebilmek için Peygamberimiz'i örnek almak, onun takip etmiş olduğu metodları takip etmek gerekmektedir. Peygamber'e itaat ise, O'nun sünnetine sınıksız sarılmak, sünnete uygun hareket etmek ve sünnetini layığıyla uygulamak suretiyle olur. Allah ve Resul'u neyi emretmişse onu yapmak, neyi yasaklamışsa ondan kaçmak ve uzak durmak itaatın esasıdır. Tâat, boyun eğme, Allah'ın iradesine uyma, Allah'ın rızasına uygun düşen söz, hareket ve fiillerin bütünüdür. dolayısıyla insan her yönüyle Yaradan'a karşı son derece saygılı, edepli, vakarlı ve itaatkar olmalıdır. İnsan emirlere riayet eder, yasaklardan kaçınırsa selamette olur.¹⁴⁶

2.17. Sünnete Bağlılık

Kur'an-ı Kerim'deki "Ey Muhammed, de ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun. Allah'ta sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah affeder ve merhamet eder."¹⁴⁷ ayeti celilesi, mutasavvıflar için Hz. Peygamber'e tabi olmada teşvik edici bir rol oynamıştır. Yine bu hususta; "Sizin için Allah'ın Resulünde güzel bir örnek vardır."¹⁴⁸ ayeti de bu konuda oldukça etkili olmuştur. Çünkü örnek alınması gereken en uygun ve en mükemmel mü'min tipi Hz. Muhammed'dir.

Mutasavvıflar içinde havâs derecesinde olanlar; dini esasları sağlamlaştırdıktan sonra ilâhi hudûdu koruyup, bu konuda tüm sünnetleri kesintisiz yerine getirdikten sonra, Allah Resulü'nün, tâat, ibâdet, âdâb ve güzel ahlâk ile ilgili hoş hallerini araştırarak, nefislerini O'na uydurmaya ve O'nu örnek almaya çalışırlar ve O'nun âdâd, ahlâk, fiil ve davranışlarına sıkı sıkıya bağlanırlar.¹⁴⁹

Şeyh, Resulullah'ın sünnet-i seniyyesine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu hususta hiç taviz vermezdi. Tam bir Resulullah aşığı olan şeyh Abdurrahman, kurtuluşun anahtarının Resulullah'a tam bir ittibâyla teslim ve tabi olmakla mümkün olabileceğini belirtmiş, hayatının tamamını bu sevgiyle ve bu coşkuyla geçirmiştir. Dünyaya değer vermemesi, mütevâzi yaşantısı, takvâsı, ihlâsı ve diğer tüm faziletli yönleri bu bağlılığını açıklayan en büyük kanıtlardır.

Şeyh der ki, Sünneti dışarıda bırakan, Kur'an bize yeter diyen bir İslâm anlayışı yanlıştır. Bugün, her Müslüman'ın Resûlullah'ın halifesi olmaya aday olması

¹⁴⁴ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 12.

¹⁴⁵ Nîsâ Sûresi, âyet, 22.

¹⁴⁶ Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, ss. 111-146-215-248-314-33; Aynı yazar, *Dîvân-ı Rûhi*, ss. 28-37-49.

¹⁴⁷ Âl-i İmrân Sûresi, âyet, 31.

¹⁴⁸ Ahzâb Sûresi, âyet, 21.

¹⁴⁹ Serrâc, a.g.e, s. 45.

icap etmektedir. Zira bugün insanlar Resûlullah Efendimiz'in bildirdiği yolun dışında yollara tabi olmaktadır ve başka batıl fikirlerin peşinden gitmekte, yanlış metotlar takip etmektedirler. Her mükellefin, Hz. Peygamber tarafından çizilen tek ve kusursuz modele yani sünnete uyma mecburiyeti vardır. “Allah ve Resûlu'nun hüküm verdiği bir hususta mü'minlerin muhayyerliği yoktur.”¹⁵⁰ “Peygamber'in inandığı gibi inanan mü'minlerin, Resûl-u Ekrem'in yolunu ve metodunu takip etme mecburiyetleri vardır.”¹⁵¹ Bilinmelidir ki: Hiç kimse Resûlullah'ın terk ettiğini işlemekle veya Resûlullah'ın sünnetine muhalefet hevâ ve arzularına göre, mevcut sistemin müsaade ve emirlerine göre hareket etmekle Allah'a yaklaşamaz. O'nun terk ettiğini işleyenle, işlediğini terk eden arasında pek fark yoktur.¹⁵²

Lafla sünnete uyuyoruz deyip de, hal ve gidiş itibariyle sünnete aykırı birçok bid'at işleyen insanlar gibi olmamalıyız. Sünnet kitaplarını okumalıyız, Peygamber Efendimiz'in hadis kitabını okumalıyız ve sünnet-i seniyyeye hayatımızı uydurmaya, Efendimiz'in sünnetine göre yaşamaya azami ölçüde gayret etmeliyiz. Çünkü, hadîs-i şeriflerde, insanların bozulduğu ahir zamanda Peygamber Efendimiz'in sünnetine sarılan, onu öğrenen, öğreten, yaşayan, yaşatan, ihyâ eden insanlara yüz şehid sevabı verileceği müjdelenmiş ve bildirilmiştir.¹⁵³

Şeyh der ki: Hz. Peygamber'in hayat biçimi olan sünnete saygı göstermek, onu korumak ve hayatımızı ona göre düzenlemek dinî bir görevdir. Sünnete dayanan davranışlarımız bizi Peygamber Efendimize yaklaştırır, ona benzememize ve onun sevgisini kazanmamıza vesile olur. Kıyamet gününde şefaatine nâil olmamıza ve onun “ümmetimdir” diyerek bize sahip çıkmasına sebep teşkil eder. Bu bakımdan sünneti hafife almamalı, günlük hayatımızda elden geldiğince Efendimizin davranışlarını örnek alarak yaşamaya çalışmalıyız.¹⁵⁴

2.18. Nefs

Nefs, Arapça bir kelime olup; Ruh, akıl, insanın bedeni, ceset, kan, azâmet, izzet, görüş, kötü göz, bir şeyin cevheri, hamiyet, işkence, ukûbet, arzu, murâd, gibi manalara gelen bir kelimedir. ¹⁵⁵ Lugatta, can, ruh, kan, cesed, nazar değdiren göz, yanında, herhangi bir şeyin özü, cevheri, azamet, izzet, hamiyet, gayb gibi manaları ihtiva eder.¹⁵⁶

Nefs, mahlûkat içerisinde insanı hem mükerrer bir mevkiye yüceltebilen, hem de bunun zıddı olarak esfel-i sâfilîne düşürebilen iki vecheli bir vasıta. Islâh

¹⁵⁰Ahzâb Sûresi, âyet, 36; Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.

¹⁵¹ Bakara Sûresi, âyet, 285; Peygamber'e inananlar, ona Rabb'inden indirilene inandı. “Peygamberleri arasından hiçbirini ayırt etmeyiz, işittik, itaat ettik, Rabb'imiz!. Affını dileriz. Dönüş sanadır” dediler.

¹⁵² Şemsüddîn Rûhî, *Ravdu'n-Naîm*, s. 132, 148.

¹⁵³ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdab*, s. 11.

¹⁵⁴ Şemsüddîn Rûhî a.g.e, s. 213-245-312-345-348.

¹⁵⁵ Cebecioğlu, a.g.e, s. 472.

¹⁵⁶ Âsım, *Kâmus*, c. II, s. 103;İbn-i Manzûr, a.g.e, “nefs” maddesi.

edildiğinde hayra; terbiye olunmadığında ise şerre vesîle olma istidâdına sahip olan, adeta iki ağızlı bir bıçak hükmündedir.¹⁵⁷

Şeyh hazretleri nefsin yedi mertebesine göre fikirler beyan etmiş, nefis terbiyesinin nasıl olacağı şeklinde oldukça faydalı açıklamalarda bulunmuştur.

Şeyh der ki: İnsanı felakete götüren nefsidir. İnsanın nefsi, onun en büyük düşmanıdır. Firavun, Şeddâd, Karun ve Nemrut gibi Tanrılık davasında bulunan ve felakete gidenlerin hepsi, nefisleri yüzünden bu felaketlere maruz kaldılar. Nefisleri büyüdükçe büyüdü ve sonunda ilahlık davasına kalkıştı. Çünkü nefis, kendinden daha üstün bir varlığın bulunmasını asla istemez. Büyüyüp terakki edip, elde etmek isteyebileceği hiçbir şey kalmayınca, bu defa ilahlık davasına başlar. İşte onlar haddi aşmış, azgınlaşmış nefislerinin iddiasına boyun eğerler. Firavun evvelce fakir bir kimse idi. Bir çobanın oğlu idi. Kendisi ise bekçiydi. Bir gece ihtilal yaparak, padişahın sadık adamlarını ortadan kaldırarak tahta geçti. Nefsi azgınlaştı ve sonuç olarak başına büyük felaketler açtı, helak oldu.¹⁵⁸

Şayet insan kendini bir şey olmuş zannederse, o insan yok sayılır. İnsan kendini adam olmuş olarak görmemeli, nefisine bu payeyi vermemelidir. Vücudunu ve nefisini yok bilmelidir.¹⁵⁹

Her türlü günah, kurallara yapılan zulüm ve hakaretlerin hepsinin kaynağı nefistir. Ne zamanki insan, fakirliğini, aczini ve kendinden aşağı bir mahluk olmadığını (nefsi yönden) bilip idrak ederse, bu şuura varırsa, o insanda kibir ve azamet kalmaz. İşte o zaman, Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket etmeye başlar. Mesela, insan 1000 kişilik bir kabilenin içinde tek başına bulunsa, onlarla mücadeleye kalkışsa onlara güç yetirebilir mi? Elbette ki güç yetiremez. Onlara karşı biçare ve kuvvetsizdir. Dolayısıyla onların emirlerine uymak ve her dediklerini yapmak mecburiyetinde kalır. Öyleyse azameti Hüdâ'ya karşı da insanın boynu bükük ve mahzun olması gerekmektedir. Kendinde bir kuvvet ve kudretin olmadığını şuuruna varmalı, buna göre hareket etmeli ve özellikle Cenâb-ı Hakk'ın tüm emirlerine kayıtsız, şartsız ve itirazsız bir şekilde mutlaka uymalı ve teslim olmalıdır.¹⁶⁰

SONUÇ

Maddi hayatımızı idame için Hakk'ın lutfettiği vasıtalar, ulvi gayelere yöneltilmedikçe topluma hiçbir fayda sağlayamazlar. Bu fani dünyadan nice sultanlar, nice Karunlar gelip geçerek, her biri isyan karanlıklarında kaybolup gitmişlerdir. İnsanların gönlünde taht kuran müstesna şahsiyetler ise ebediyete doğru beşerin vicdanında tarih olmuşlardır.

XIX. ve XX. yüzyılları arasında Diyarbakır'da yaşamış bulunan şeyh Şemsüddîn Rûhî Efendi, 54 yıllık ömrünün tamamını, tasavvufa ve ilme adayarak medrese eğitimi

¹⁵⁷ Topbaş, a.g.e., s. 111.

¹⁵⁸ Şemsüddîn Rûhî, *Risâletü'l-Edeb ve'l-Âdâb*, "Nefis" bölümü.

¹⁵⁹ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 13.

¹⁶⁰ Şemsüddîn Rûhî, a.g.e, s. 16.

almış, dînî, itikâdî, Fıkıhî, Tasavvufî, Kelâmî, Astronomi ve Edebiyat gibi, İslâmî, Fennî ve Edebî alanlarda kendini her yönden mükemmel bir şekilde ikmâl etmiş, ilim ve icâzet sahibi, ehli takvâ, ehli tasavvuf ve bir mürşîd-i kâmil olarak gönüllere taht kurmuş büyük mutasavvıflardan biridir.

Ailesinin geleneğine ve o dönemlerin eğitim anlayışına uygun olarak yetiştirilen şeyh hazretleri daha küçük yaşta, bir bilim ve kültür merkezi olan bir coğrafyada, önce aile ocağında daha sonra Suriye ve Irak'ta, babasının gözetiminde ilkeli ve programlı bir şekilde öğrenim hayatına başlamış. temel eğitim olarak nitelendirilen bu süreçte, şeyh göz kamaştıracak kadar parlak zekası, hafızası, anlama ve kavrama yeteneğinin yanı sıra, mükemmel davranışlarıyla da büyüklerinin sevgi ve hayranlığını kazanmıştır.

İslami bilimlerden, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Siyer, Arapça, Tasavvuf ve Kelam ile, pozitif bilimlerden, Mantık, Astronomi, Matematik ve Tarih ile, batın biliminden olan Tasavvuf felsefesi öğrenimlerine başlayarak, bu ilimleri başarıyla tahsil edip, kendini her yönden mükemmel bir şekilde ikmal etmiştir.

Şeyh hazretleri, Hakk yolunda yürümeyi, yalnızca belli bir amaç sistemine indirgememiş, belirli zikir ve ibadetlerden saymamış, bu uğurda bilgilenerik aydınlanmanın ve çevresini de aydınlatmanın asıl amaç olduğunu düşünerek, ulaştığı seviyeyi kesinlikle yeterli görmeden, sürekli kendisini aşmış ve yenilemiştir.

Peygamber aşığı olduğu için, tüm hayatını ona göre şekillendirmeye çalışmış ve peygamber ahlakıyla ahlaklanmıştır. Herkese karşı edebî en güzel örneğini sergiliyor, peygamberin hayat tarzı gibi ve onun örnek ahlakı gibi bir hayatı yaşamaya son derece büyük çaba sarf ederek özen göstermiştir.

Şeyh hazretleri birçok eser yazmış ve babasından kalan kütüphaneyi daha da zenginleştirmiş ve birçok el yazması eser kazandırmıştır. Temel prensiplerden asla taviz vermeyerek ibadet ve ders saatlerinin dışında kalan tüm vaktini kütüphanesinde kitaplarıyla bir arada geçirmiştir.

Şeyh hazretleri, mürşîdlik makamına geçtikten sonra; peygamber aşığı bir şahsiyet olarak peygamber ahlâkına sahip kişiliğiyle şekillenmiş gerçek manada bir gönül eriydi. Yüklendiği, ulvî görevin sorumluluk duygusuyla, büyük bir ihlâs ve samimiyetle, asla kişisel çıkar beklentisi içinde olmadan ve maddî değerlere sırt çevirerek, çevresinde oluşan binlerce insanın dillerinden düşürmedikleri ve gönüllerinden başka bir yere koyamadıkları bir mürşîd-i kâmil olmuştur.

Mânevî şahsiyetinin yanısıra; Tasavvuf Tarihi literatüründe yer alan klasik eser müelliflerinden Kuşeyrî, Serrâc, Sühreverdi, Hucvîrî ve Muhyiddîn-i Arabî, Gazzâlî gibi öne çıkan şahsiyetlerin görüşlerinden ziyadesiyle etkilenerek istifâde etmiş ve onlardan elde ettiği kazanımları, kavramlar üzerinde kendi görüşleriyle yoğurup harmanlayarak eserlerini kaleme almış ve kendisinden sonraki nesillere büyük bir miras bırakmıştır.

Tasavvufî görüşleri çerçevesinde ele alındığında; Kalbi, Allah sevgisiyle dopdolu biçimde derin düşüncelere dalmak ve uzun süre tam bir yalnızlık içinde aydınlanan

gönül ışığıyla, ilahi varlığa erişmeyi amaçlayan bir yöntem geliştirmiş ve bunun Allah aşıkları için bir yaşam tarzı olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir eğitim, ancak yeterli bilgi birikimi olan, Allah aşkıyla yoğrulmuş, kendini Hakk yoluna adanmış, kişiliğini oluşturan, bütün değer yargılarını bu amaç doğrultusunda biçimlendirmiş gönül erlerinin başarıyla gerçekleştirebileceği bir eğitim olduğunun altını çizmiştir.

Peygamber sevgisi, sünnette bağlılık ve ahlâkî değerler konusunda ecdâdının mânevî mirasına sahip çıkarak bunları hayat düsturu edinmiş, mânevî tekâmülü gerçekleştirme hususunda tavsiyelerde bulunmuş, bu konuda takınılması gereken tavır ve uygulanması gereken prensipler hususunda sıkı bir takipçi olup asla taviz vermemiştir.

KAYNAKÇA

Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, (Matbaa-i Osmaniye), c. III, İstanbul 1305

Beysanoğlu, Şevket, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, İstanbul 1957.

_____, *Diyarbakır'da Gömülü Meşhur Adamlar*, Ankara 1985.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Y. İstanbul 2004.

Cürcani, Seyyid Şerif, *"Ta'rîfat,"* (thk. Abdurrahman Umeyru), Beyrut 1987 (Matbaa-i Amire), İstanbul 1275.

Ensârî, Muhammed Abdulhak, *Şerîat ve Tasavvuf*, (çev. Yusuf Yazar) Ankara 1991

Erdem, Hüsamettin, *Panteizm ve Vahdet-i Vücûd Mukayesesi*, KB. Yayınları, Ank 1990.

Gazzâlî, İhyâ-u Ulûmi'ddîn, Çev. Mustafa Çağrıncı, Diyanet Yayınları, İstanbul 2020.

Gündüz, İrfan, *Bir Tasavvufî Terim olarak Râbitâ*, MÜİF. Dergisi, sy. V, İstanbul 1985

İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, (thk. Müsterek Komisyon), "Râbitâ" mad, c. III, Kahire 1979

İmam Şa'rânî, *en-Nefehâtu'l-kudsiyye fî beyâni kavâid'îş-Sûfiyye*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1835).

Kam, Ferit, *Vahdet-i Vücut* (Sadeleştiren: Ethem Cebecioğlu), DİB. Yay. Ankara 1994

el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin, *"er-Risâletü'l-Kuşeyriyye"*, haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, II.ci Baskı, İstanbul 1981.

el-Mekkî, Ebû Tâlib, *"Kûtu'l-Kulûb"* Çev. (Yakup Çiçek, Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, İstanbul 2003.

Şemsüddîn, Rûhî Efendi, *Ravdu'n-Naîm*, Diyarbakır 1894.

_____, *Dîvân-ı Rûhi*, Diyarbakır 1900.

_____, *Kitâb'ul-İbrîz*, Diyarbakır 1902.

_____, *Keşfu'z-Zulâm fî Akâidi Firâki'l-İslâm*, Diyarbakır 1888.

_____, *Minhâcu'l-Usûl*, Diyarbakır 1889.

_____, *Astronomi Eseri*, Diyarbakır 1903.

_____, *Takvim*, Diyarbakır 1886.

_____, *Kitâbu's-Sarf ve'n-Nahv*, Diyarbakır 1890.

_____, *Kitâbu't-Tıb*, Diyarbakır 1901.

_____, *Risâle*, Diyarbakır 1906.

_____, *Kitâbu'l-Mantık*, Diyarbakır 1889.

_____, *Risâletu'r-Râbitâ*, Diyarbakır 1902.

_____, *Risâletu'l-Edeb ve'l-Âdâb*, Diyarbakır 1903.

Topbaş; Osman Nuri, *Îmandan Îhsâna Tasavvuf*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2006.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul 1990.

es-Serrâc et-Tûsî, Ebû Nâsır, *el-Luma*, *İslam Tasavvufu*, Çev. Prof. Dr. H.K. Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996

Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabeddîn Ömer, *Avârifü'l-Meârif*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 1983. -

_____, *Avârifü'l-Meârif*, ter. (H.K.Yılmaz, İrfan Gündüz,) Vefa Yay. İstanbul 1990

Uzun, Mehmet, *Antolojiya Kürdî*, Aram Yayınları, İstanbul 2003.